

บทที่ 6

การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

“ถ้าฝันไม่ดีจริง ทำไมหมอในโรงพยาบาลถึงไม่เลิกใช้
พอม้งใช้ฝิ่นเป็นยารักษา ก็มาไล่จับม้ง ทำไมไม่ไปไล่จับหมอในโรงพยาบาลบ้าง”

“นุ๊ก” แห่งบ้านแทนธรรม (2542)

ภาพตัวแทนจากภาพลักษณะฝิ่นที่ขยายไปสู่ภาพลักษณะอื่นๆ 3 ภาพหลักในบริบทยุคสมัยและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ คือ ภาพแรก ฝิ่นเชื่อมโยงกับชาวม้งในฐานะผู้ปลูก เสพและค้าฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติด ในบริบทที่ฝิ่นกลายเป็นยาเสพติดผิดกฎหมาย ภาพที่สอง คือ ม้งซึ่งเป็นชาวเขาที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของชาติในบริบทความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยม และภาพสุดท้ายซึ่งมีสองด้าน คือ ม้งซึ่งเป็นชาวเขามีวัฒนธรรมและระบบการผลิต ไร่ฝิ่นทำลายสิ่งแวดล้อมในบริบทของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ขณะที่ภาพอีกด้าน ม้งและวัฒนธรรมภายนอกของม้งคือ สินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อขายให้กับการท่องเที่ยวในบริบทเศรษฐกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเฟื่องฟู

ภาพลักษณะและชุดนิยามความหมายของรัฐและวาทกรรมครอบงำทั้ง 3 ภาพหลักนี้ได้ทับซ้อนกันและกักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งเอาไว้อย่างเป็นแก่นสารนิยมผ่านกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ซึ่งหยั่งรากลึกลงสู่ระดับรูปแบบแห่งอุดมการณ์ของคนในสังคมทั่วไปในปัจจุบันตามที่เสนอไปในบทที่ 5

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันในบริบทที่สถานะของรัฐและอุดมการณ์รัฐชาติถูกท้าทายจากกระแสความคิดและการเรียกร้องในประเด็นสิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชนและการเมืองนิเวศ ซึ่งเกิดขึ้นในเวทีระดับข้ามชาติ กระแสความคิดนี้ถูกเชื่อมโยงกับความเป็นชาติพันธุ์และการเปิดพื้นที่ทางสังคมเพื่อนิยามอัตลักษณ์และต่อรองกับการครอบงำจากอำนาจรัฐ ในบริบทเช่นนี้ ได้เปิดช่องว่างให้ชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้กระทำการตอบโต้ต่อชุดวาทกรรมครอบงำเพื่อปลดปล่อยตัวเองออกจากพันธนาการแห่งการกักขัง

ในบทนี้ เนื้อหาหลักจึงต้องการนำเสนอปฏิริยาของชาวม้งในปัจจุบันต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ที่หยั่งรากลึกลงสู่ระดับอุดมการณ์ของคนในสังคมทั่วไป ซึ่งปฏิริยาดังกล่าวมีทั้งการตอบโต้ของชาวม้งและการปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องไปกับวาทกรรมครอบงำซึ่งเกิดขึ้นในหลากหลาย

หลายรูปแบบเพื่อเป็นการปฏิเสธอำนาจรัฐ การป้ายสีและแสดงการวิพากษ์วิจารณ์ต่อชุดวาทกรรมครอบงำ อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ การตอบโต้ มิได้หมายถึงการกระทำการอย่างตรงไปตรงมาโดยใช้กำลังต่อสู้หรือปฏิเสธอำนาจในทางใดทางหนึ่ง หากแต่เป็นการตอบโต้ที่เกิดขึ้นในรูปแบบอันหลากหลาย ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสถานการณ์และบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่จำต้องต่อรองกับอำนาจรัฐและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำ

6.1 ผืนในชุมชนม้งบ้านแทนธรรมปัจจุบัน

เมื่อลมหนาวมาเยือนชาวม้งบ้านแทนธรรมอีกครั้งในปีนี้ ลมหนาวได้ย้าเตือนให้นึกถึงดอกฝิ่นที่บานสะพรั่งบนยอดดอย ดอกฝิ่นเหล่านี้ต่างรอให้พวกเขากรีดน้ำยางฝิ่นดิบคอยทำพ้อค้าต่างแดนเดินทางขึ้นมารับซื้อฝิ่นยังไร้ของตน

ในปัจจุบันบริเวณรอยต่อบนภูเขาชายแดนเขตไทย-ลาว ห่างไกลจากชุมชนม้งบ้านแทนธรรมไปประมาณหนึ่งชั่วโมงเดินเท้า เพียงข้ามเขตรอยต่อของเส้นเขตแดนประเทศ เราจะเห็นแปลงฝิ่นขนาดใหญ่ละลานตาตามแนวภูเขาโอบรอบ ผืนเหล่านี้ถูกปลูกในผืนดินซึ่งครั้งหนึ่งชาวม้งบ้านแทนธรรมเคยเป็นเจ้าของ แต่ในปัจจุบันผืนดินเหล่านี้ได้เปลี่ยน “สิทธิการครอบครอง” ไปอยู่ในมือของชาวม้งผิงลาวซึ่งส่วนหนึ่งเป็นญาติพี่น้องม้งบ้านแทนธรรมด้วยเหตุผลของเส้นเขตแดนและสงครามบนภูเขาเมื่อสามสิบปีที่ผ่านมา

แม้ว่าภายในชุมชนม้งบ้านแทนธรรมปัจจุบันได้หยุดการปลูกฝิ่นเป็นแปลงขนาดใหญ่เพื่อขายพร้อมกับเปลี่ยนระบบการผลิตไปเป็นสวนผลไม้ เช่น ท้อ ลิ้นจี่ มะม่วง และปลูกพืชเศรษฐกิจตามโครงการส่งเสริมของรัฐ แต่การปลูกฝิ่นเป็นแปลงขนาดใหญ่เพื่อการค้ายังคงเกิดขึ้นนอกหมู่บ้านและนอกพรมแดนประเทศ ซึ่งเดินข้ามเขาไปไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก

นอกพรมแดนนี้ ชาวม้งในเขตชายแดนผิงลาวและชาวลาวบางส่วนได้ตั้งหมู่บ้านทำการเกษตรด้วยพืชหลัก 3 ชนิดคือ ข้าว ข้าวโพด และปลูกฝิ่นเป็นแปลงขนาดใหญ่เพื่อการค้าเชิงพาณิชย์ โดยมีพื้นที่ประมาณ 1,500 ไร่ ผลิตฝิ่นดิบได้ปีละ 3,000 - 6,000 จ้อยส์ (4,800-6,400 กิโลกรัม)

หากเปรียบเทียบระบบการผลิตฝิ่นของชาวม้งผิงลาวในปัจจุบันอาจไม่แตกต่างไปจากระบบการผลิตฝิ่นของชุมชนม้งบ้านแทนธรรมในยุคที่ทำการผลิตฝิ่นเป็นพืชการค้าเชิงพาณิชย์เมื่อหลายสิบปีก่อน ภายในไร่ผิงผิงลาว ยังพบความหลากหลายของพันธุ์พืชผักพื้นบ้าน ระบบการจัดการแรงงาน และการจัดการที่ดินบนพื้นฐานความรู้พื้นบ้านและวิถีวัฒนธรรมชาวม้ง

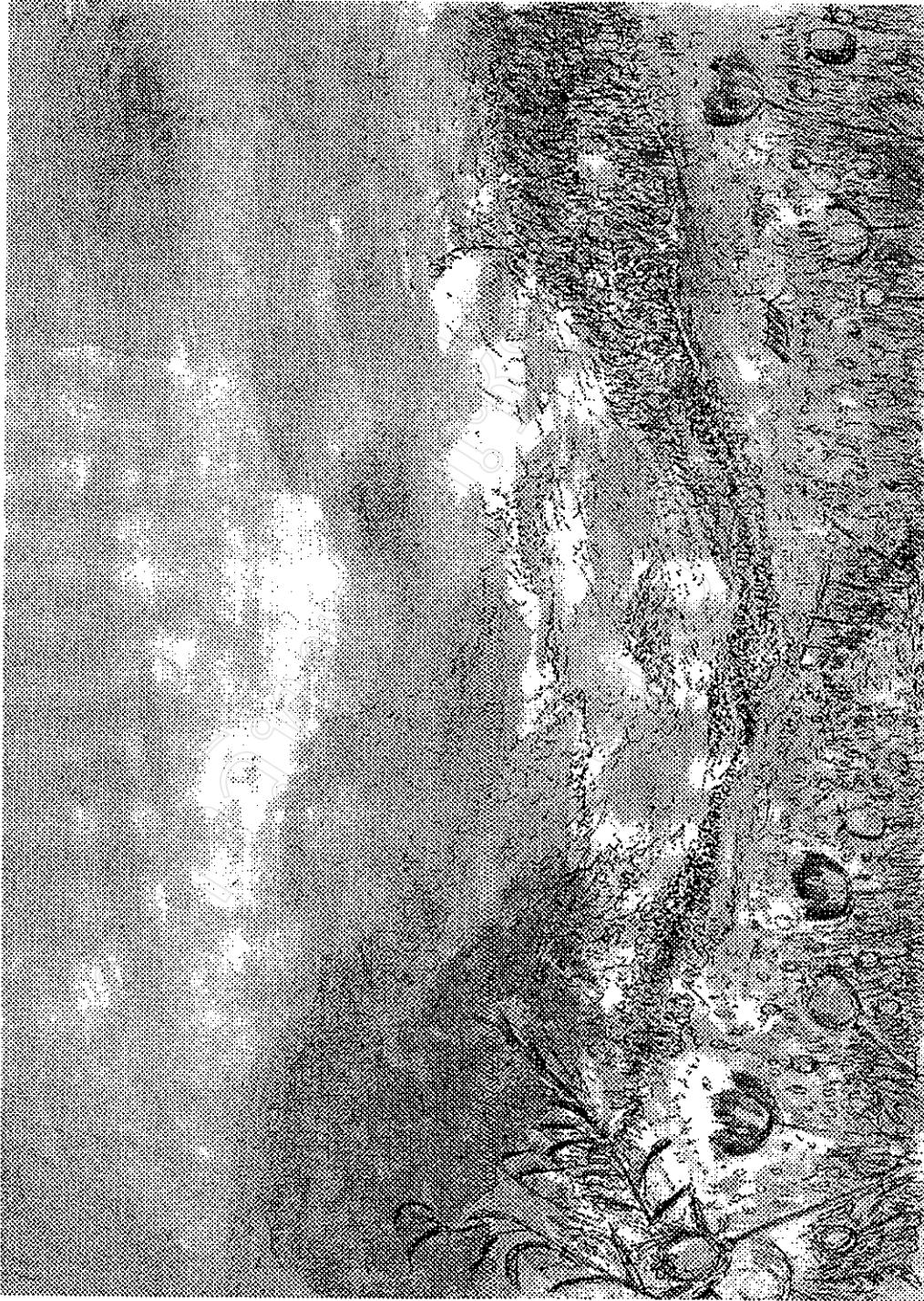
"ในไร่ฝิ่นที่ฝิ่นลาว ยังมีผักกาดพื้นบ้านแทบทุกชนิด ผักกาดเขียว ผักกาดขาว ผักกวาดตุง กะหล่ำปลี ค่ะน้ำ ผักลิ้นงู ผักชี ผักผ้าชีวี่ ผักปล่ำ(ต)จ้อ (ผักที่ใบมีลักษณะเป็นมัน) ผักดอยช้าง ผักชี ผักชีฝอย มันเทศแดง มันเทศขาว มันฝรั่ง หัวไชเท้า (ลั่วปี้) ถั่วลิ้นเตา ถั่วแขก มะเขือเครือ (เต้าเปาว์หรือผักแมว) พักหม่นที่มีรสชาติดี"

เมื่อชาวมังบ้านแทนธรรมเดินทางมาเยี่ยมเยียนญาติยังฝิ่นลาวก็มักเก็บพืชผักติดไม้ติดมือกลับบ้านเสมอ บ้างก็ขอเมล็ดพันธุ์ผัก หรือหากต้องการปลูกฝิ่นเพื่อประโยชน์เล็กๆน้อยๆ ก็สามารถหาเมล็ดพันธุ์ฝิ่นได้จากหมู่บ้านชาวมังบริเวณนี้

เมื่อถึงฤดูหนาว เราจะเห็นดอกฝิ่นเบ่งบานไปทั่วดอยในดินแดนฝิ่นลาว หากดอกฝิ่นดอกใดที่งอกกลับใบร่วงหล่น นั่นเป็นสัญญาณให้รู้ว่า ใกล้ถึงเวลาแห่งการเก็บเกี่ยวพืชผลเพื่อขายให้แก่พ่อค้าที่ต่างมาและล่อเดินทางมารับซื้อฝิ่นยังหมู่บ้านในพรมแดนฝิ่นลาว

ระบบเศรษฐกิจการค้าขายฝิ่นเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอทุกๆ ปีภายหลังดอกฝิ่นร่วงโรยและผลผลิตฝิ่นดิบออกสู่ท้องตลาด พ่อค้าที่รู้จักมักคุ้นต่างเดินทางไปรับซื้อฝิ่นยังหมู่บ้านชาวมังฝิ่นลาว ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าจากฝิ่นไทย โดยสามารถแบ่งกลุ่มพ่อค้าที่มารับซื้อฝิ่นออกเป็น กลุ่มแรก คือ กลุ่มพ่อค้ารายใหญ่ที่เข้าไปรับซื้อฝิ่นในหมู่บ้านเพื่อลักลอบนำฝิ่นดิบออกไปขายยังชายแดนจังหวัดตาก สระบุรี จากนั้นนำไปผ่านกระบวนการกลั่นเป็นเฮโรइनออกขายยังต่างประเทศ ส่วนอีกกลุ่ม คือ พ่อค้ารายย่อยจาก "ร้านขายของชำ" ทั่วไปตามหมู่บ้านต่างๆ ทั้งในฝิ่นไทยและฝิ่นลาวที่มักจะมารับซื้อฝิ่นรายละประมาณ 1-2 กิโลกรัมแล้วนำไปปั่นขายให้กับกลุ่มลูกค้ารายย่อยในหมู่บ้านตลอดทั้งปีเพื่อการค้ากำไรเล็กๆ น้อยๆ และกลุ่มสุดท้าย คือ ลูกค้ารายย่อยทั่วไปที่ขึ้นไปซื้อฝิ่นดิบเพื่อนำไปบริโภคหรือขายต่อเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยกลุ่มพ่อค้าร้านขายของชำและกลุ่มลูกค้ารายย่อยมักไปซื้อฝิ่นดิบยังตลาดชายแดนไทย-ลาวในราคาตามท้องตลาดชิลละ 60-70 บาท

ภายในชุมชนมังบ้านแทนธรรมไม่พบว่ามีพ่อค้ารับซื้อฝิ่นรายใหญ่ ยกเว้นพ่อค้าจากร้านขายของชำและกลุ่มชาวบ้านรายย่อยที่หาซื้อฝิ่นดิบในตลาดและข้ามแดนไปยังฝิ่นลาวเพื่อนำมาขายหรือบริโภคเอง อย่างไรก็ตาม บนความสัมพันธ์ที่ชาวมังบ้านแทนธรรมกับชาวมังฝิ่นลาวบางส่วนเป็นญาติพี่น้องกัน จึงพบว่า มีชาวมังบ้านแทนธรรมจำนวนหนึ่งเดินทางข้ามเขตแดนไปยังฝิ่นลาวเพื่อไปช่วยทำไร่ แลกเปลี่ยนหรือรับจ้างเป็นแรงงานกรีดยางในช่วงเดือนธันวาคม-มกราคมของทุกปี โดยผู้ที่ข้ามแดนไปเป็นแรงงานแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มแรก เป็นกลุ่มลูกหลานชาวมังในหมู่เครือญาติที่แต่งงานระหว่างชาวมังฝิ่นไทยกับฝิ่นลาว กลุ่มคนเหล่านี้มักไปแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อช่วยกันทำไร่ฝิ่น โดยได้รับค่าแรงเป็นฝิ่นหนัก 2 ชีดต่อวันหรือประมาณ 120-140 บาท

ภาพที่ 5 ไร่ฝิ่นผังลาว

(ราคาขายผืนดิบในท้องตลาดบนภูเขาในพื้นที่ดังกล่าวชดละ 60 - 70 บาท) ส่วนกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและกลุ่มคนติดฝิ่น ได้รับค่าแรงเป็นผืนจำนวน 2 ชิดหรือประมาณ 120 - 140 บาท เมื่อเสร็จจากการกรีตฝิ่นในช่วงเดือนธันวาคมจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ชาวบ้านที่รับจ้างกรีตฝิ่นจะกลับไปทำไร่ที่ฝั่งไทยในช่วงต้นฤดูฝนต่อไป

6.2 ปฏิกริยาต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ของชาวม้ง

นับตั้งแต่ฝิ่นได้กลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ภาพลักษณ์ฝิ่นได้กลายเป็นยาเสพติด เจ้าหน้าที่รัฐได้เข้าไปดำเนินการปราบปรามจับกุมชาวม้งบ้านแทนธรรมและชนบทที่สูงเพื่อตอบสนองต่อกฎหมายและนโยบายดังกล่าว ในเวลาต่อมา ในช่วงความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลไทย สหรัฐอเมริกากับพรรคคอมมิวนิสต์ ภาพลักษณ์ฝิ่นกับชาวม้งในฐานะผู้ปลูก เสพและค้ายาเสพติดได้ถูกนำเสนอมากขึ้นเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งทางการเมือง ชาวม้งถูกจับตามากขึ้นบนภูเขาในฐานะชาวเขาผู้อยู่ในพื้นที่เสี่ยงต่อภัยความมั่นคงแห่งชาติ ภาพลักษณ์ฝิ่นได้ทำให้รัฐบาลไทยมีความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายต่อชาวม้งในการอพยพชาวม้งและชนบทที่สูงลงจากภูเขา เปลี่ยนระบบการผลิต ให้การศึกษา สร้างความกลมกลืนกับคนไทยทั่วไป

อย่างไรก็ตาม ในอดีตที่ผ่านมา ทั้งภาพลักษณ์ฝิ่นและภาพลักษณ์ชาวม้งที่ถูกเชื่อมโยงกับยาเสพติดและความมั่นคงของชาติ ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวม้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ ในหลายครั้งหลายคราในอดีต ทั้งจากพื้นที่บ้านแทนธรรมและจากเหตุการณ์อื่นๆ ทั้งเขตภาคเหนือตอนบน ความขัดแย้งดังกล่าวเกิดขึ้นจากกรณีเจ้าหน้าที่รัฐอ้างกฎหมายฝิ่นที่เป็นยาเสพติดเข้าไปรื้อไถข่มขู่ชาวบ้านด้วยการเก็บ "ส่วยฝิ่น" บางคราปัญหาความขัดแย้งได้นำไปสู่ความรุนแรง มีการเผาหมู่บ้าน ทำร้ายร่างกายจนถึงแก่ชีวิต ซึ่งในอดีต ชุมชนม้งได้แสดงปฏิกริยาต่อการใช้อำนาจในทางมิชอบโดยการตอบโต้เจ้าหน้าที่รัฐโดยตรงไปตรงมาด้วยการจับอาวุธขึ้นสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐ บ้างก็หนีเข้าป่าไปร่วมกับขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์ หรือหนีเข้าป่าเพื่อนำฝิ่นไปซ่อน ดังเช่นกรณีตัวอย่างการจับอาวุธขึ้นสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐ หรือการนำฝิ่นไปซ่อนในป่าของชุมชนม้งบ้านแทนธรรม การหลบหนีเข้าป่าไปเป็นคอมมิวนิสต์ของเล่าไทและครอบครัว

ในปัจจุบันปฏิกริยาต่อภาพลักษณ์หลักๆ ทั้ง 3 ภาพ คือ ภาพฝิ่นกับชาวม้งที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ภาพชาวม้งกับความมั่นคงและภาพชาวม้งกับการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งกลายเป็นภาพลักษณ์ที่กักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งบ้านแทนธรรมเอาไว้ต่างเกิดขึ้นในหลากหลายรูปแบบที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐและวาทกรรมครอบงำกับกลุ่มผู้กระทำ (Actor) ต่างๆ ภายในกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่มีความแตกต่างหลากหลายทางชนชั้นและวัยซึ่งข้ามกาลเวลาและ

เลื่อนไหลไปตามประสบการณ์การเรียนรู้ เจื่อนไซ สภาวะการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้กระทำแต่ละกลุ่มของชาวม้งได้เลือกแสดงปฏิกิริยาต่อการกักขังอัตลักษณ์ในรูปแบบต่างๆ โดยสามารถจำแนกได้ 2 แบบ คือ การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์และวาทกรรมครอบงำ กับ การปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.2.1 การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์

การตอบโต้ต่อภาพลักษณ์ชาวม้งที่ถูกเชื่อมโยงกับฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติดในอดีตนั้น ชาวม้งมักจะตอบโต้ด้วยการตีอแพ่งและการต่อสู้โดยตรงไปตรงมา ดังเช่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านแทนธรรมและบางหมู่บ้านในเขตภาคเหนือตอนบน ในหมู่บ้านแทนธรรม จากหลายครั้งหลายคราที่เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อตรวจจับฝิ่น และบางครั้งก็เก็บส่วยฝิ่น โดยที่ชาวบ้านเกิดความไม่แน่ใจในการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมเลือกที่จะนำฝิ่นเข้าไปหลบซ่อนในป่าเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า หรือหนีบิ่นขึ้นสู่กับเจ้าหน้าที่รัฐ เมื่อพบว่าเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้จับเฉพาะฝิ่นเท่านั้น แต่หยิบจวยข้าวของอื่นๆ ไปด้วยดังข้อมูลที่น่าเสนอไปในบทที่ 4 นอกจากนี้ ชาวม้งหลายคนในบ้านแทนธรรมเลือกไปเป็นคอมมิวนิสต์ก็ด้วยเหตุผลของการถูกเอาเปรียบจากเจ้าหน้าที่รัฐด้วยหวังว่า แนวคิดใหม่ๆ ที่ถูกเอ่ยถึงจากพรรคคอมมิวนิสต์จะสามารถต่อสู้กับการถูกรังแกดังกล่าวหรือมีชีวิตที่ดีกว่าได้ หรือในบางกรณี จากหมู่บ้านอื่นๆ ดังเช่น ในจังหวัดเชียงรายที่เกิดความรุนแรงมีการเผาหมู่บ้าน ชาวม้งทั้งหมู่บ้านอพยพหนีการเก็บส่วยฝิ่นของเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น

ขณะที่การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะภาพลักษณ์ชาวม้งกับฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติด ซึ่งจากการศึกษาพบว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ 1. ระดับชุมชน และ 2. ระดับปัจเจก โดยมีรายละเอียดที่จะนำเสนอ ดังนี้

ระดับแรก การตอบโต้ในชีวิตประจำวันระดับชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นใน 3 ลักษณะคือ การตอบโต้ของหมอยาพื้นบ้านในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐและวาทกรรมครอบงำ, การตีความใหม่เรื่องฝิ่นงาสาวฝิ่นของหมอผีพื้นบ้าน และการตีอแพ่งเพิกเฉยของชาวบ้านที่ใช้ฝิ่นเป็นยา

ลักษณะแรก หมอยาพื้นบ้านกับการวิพากษ์รัฐและวาทกรรมครอบงำ ในวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของ "ปู่กิ" หมอยาพื้นบ้านของชาวม้งบ้านแทนธรรมทุกวันนี้ยังคงดำรงรักษาความรู้พื้นบ้านด้านการรักษาพยาบาล โดยการใช้ฝิ่นในการรักษาพยาบาลชาวม้งตามความรู้ดั้งเดิม ซึ่งแบ่งออกเป็น การใช้เป็นตัวยาโดด ๆ ที่เน้นการสูบเพื่อใช้คว้นรักษาอาการปวดกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น ปวดหัวกับการใช้ฝิ่นผสมผสานกับวิธีการรักษาแบบอื่นๆ เช่น การรักษาแผลกระดูกหัก เป็นต้น

ในปัจจุบัน หมอยานูกิ ยังคงปลูกฝิ่นในที่ดินของตัวเองและนำฝิ่นที่ปลูกนั้นมาเป็นยารักษาคนอื่น ๆ แต่เนื่องจากการปลูกฝิ่นในปัจจุบันเป็นสิ่งผิดกฎหมาย หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะตำรวจตระเวนชายแดนที่ดูแลพื้นที่ดังกล่าว ได้ขึ้นมาตรวจสอบสถานการณ์และพบว่า มีพื้นที่ปลูกฝิ่นเป็นหย่อม ๆ ของชาวม้งบ้านแทนธรรม รวมทั้งของหมอยา “นูกิ” ด้วย ไร่ฝิ่นของชาวบ้านและหมอยาจึงถูกตัดเกือบทุกปี แต่บางปีโชคดีไม่ถูกตัด เพราะนโยบายรัฐไม่เข้มงวด ซึ่งในปีนั้นก็จะได้ยาเก็บเอาไว้ใช้

นูกิบอกว่า “ยังคงปลูกทุกปี เป็นแปลงเล็ก ๆ เพื่อสูบเองและใช้ผสมเป็นยาเวลาที่มีชาวบ้านมาขอให้รักษา เจ็บหรือปวดตามที่ต่าง ๆ บางคนปวดท้องมาก แต่หาสาเหตุไม่ได้ ลองกินยาดูแล้วยังไม่หาย ถ้ามาหา ก็ให้ลองสูบฝิ่นที่ปลูกเองสัก 3 บ้องก็จะดีขึ้น”

หมอยา “นูกิ” จึงยังคงใช้ฝิ่นรักษาอาการเจ็บป่วยของชาวบ้านที่แวะเวียนมาให้รักษาตามวิธีการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน โดยใช้ฝิ่นที่ปลูกเองมากกว่าหาซื้อตามตลาดการค้าชายแดน

“ฝิ่นสมัยนี้ถ้าจะหาซื้อเองก็กลัวว่าจะไม่คุ้มเพราะมีราคาแพงและยังมีส่วนผสมของสารชนิดอื่นๆ มาก เป็นยาที่ไม่บริสุทธิ์เหมือนปลูกเอง”

เมื่อการแพทย์แผนใหม่เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว มีโรงพยาบาล สถานือนามัย และยารักษาโรคอันหลากหลายภายในชุมชน สถานการณ์เหล่านี้ได้สร้างความขัดแย้งและเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างรวดเร็ว แต่ระบบการแพทย์พื้นบ้านก็ไม่ได้หยุดนิ่งไปกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว หากได้ทำการปรับเปลี่ยนเพื่อดำรงสถานะและปรับประยุกต์เทคนิควิธีการรักษา มีการตีความผลดีชั่วและวิพากษ์วิจารณ์การแพทย์แผนใหม่ได้เสมอ โดยเฉพาะในโรคบางโรคที่การแพทย์แผนใหม่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ (ยศ, 2542) ระบบการแพทย์แผนใหม่ที่มีจุดบอดถือเป็นช่องว่างระหว่างการแพทย์พื้นบ้านกับการแพทย์สมัยใหม่ที่เปิดโอกาสให้หมอยาซึ่งสืบทอดความรู้พื้นบ้านมาจากบรรพบุรุษได้ตีความและวิพากษ์วิจารณ์ (Social Commentary) (Turner, 1980) การแพทย์แผนใหม่ที่หยิบยืมความรู้ของชาวม้งไปใช้

“นูกิ” หมอยาพื้นบ้านของบ้านแทนธรรม ซึ่งยังคงนำฝิ่นมาใช้ในการรักษาโรคบอกว่า

“ถ้าการแพทย์สมัยใหม่ก้าวหน้าก็ควรจะล้มเลิกการใช้ฝิ่นไปได้แล้ว และคนม้งยีนดีที่ไม่ปลูกฝิ่นอีก แต่อยากถามว่า ยาดี ๆ ของหมอสสมัยใหม่ ก็เอาฝิ่นไปสกัดทำยาใช้ไหม นั่นยอมรับว่า ฝิ่นดีและเป็นยาใช้ไหม ทำไมพอคนม้งใช้ฝิ่นเป็นยาบ้าง ถึงมาห้ามคนม้งไม่ให้ใช้ ถ้าฝิ่นไม่ดีจริงทำไมหมอในโรงพยาบาลถึงไม่เลิกใช้ พอม้งใช้ฝิ่นเป็นยารักษา ก็มาไล่จับม้ง ทำไมไม่ไล่จับหมอในโรงพยาบาลบ้าง”

ในสถานการณ์ความขัดแย้งและมีช่องว่างระหว่างการแพทย์แผนใหม่กับการแพทย์พื้นบ้าน หมอยาพื้นบ้านได้วิพากษ์วิจารณ์การแพทย์แผนใหม่และอำนาจรัฐที่แสดงถึงการเลือกปฏิบัติ

ต่อคนบางกลุ่มอย่างชัดเจน การวิพากษ์วิจารณ์ของหมอยาพื้นบ้าน คือ การแสดงให้เห็นถึงความรู้ ลึกซึ้งอดัดดัดข้อใจเพื่อสะท้อนภาพความขัดแย้งให้เป็นที่เข้าใจ ทำการวิพากษ์หลักการและกฎ เกณฑ์ทางสังคมที่ขัดแย้งต่อความเข้าใจของชุมชนและเพื่อไม่ยอมถูกครอบงำจากภายนอก ขณะ เดียวกันก็ให้โอกาสในการดำรงไว้ซึ่งความเป็นตัวตนของตัวเองด้วย

ลักษณะที่สอง การตีความใหม่ “ผีก้อก้าแย่ง” ของหมอผีพื้นบ้าน ตำนานเรื่อง “ผีก้อก้า แย่ง” หรือผีนางสาวผีที่ถูกเล่าขานกันตั้งแต่อดีตนั้น ในปัจจุบัน เมื่อชาวม้งบ้านแทนธรรมไม่ได้ ปลุกผีเป็นแปลงขนาดใหญ่อีก ชาวม้งจึงไม่ได้ทำพิธีกรรม “ผีเหย่ง-เป้าเหย่ง” ต่อผีก้อก้าแย่ง เพื่อ ขอให้ดอกผีเนแตกดอกงาม แต่ตำนานผีก้อก้าแย่งยังคงถูกเล่าสืบต่อกันในกลุ่มคนที่สูบฝิ่นและลูก หลานในชุมชนม้งบ้านแทนธรรม

อย่างไรก็ตาม ตำนาน “ผีก้อก้าแย่ง” นี้ กลับยังมีความสำคัญต่อ “บั้งกิ” หมอผีของ ชุมชนม้งบ้านแทนธรรม ซึ่งเป็นหมอผีผู้อาวุโสของหมู่บ้านและเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมของชุมชน

บั้งกิเล่าว่า ตนเองยังคงนับถือ “ผีก้อก้าแย่ง” หรือผีนางสาวผีในปัจจุบัน เนื่องจาก ผีนางสาวผีหรือผีก้อก้าแย่งเป็นผู้ให้พลังแก่หมอผีในการเดินทางไปสู่โลกแห่งวิญญาณ โลกที่ตาม ความเชื่อของชาวม้งมีเพียงหมอผี ซึ่งเป็น “ตัวแทน” ที่สามารถเดินทางเข้าไปถึงโลกนั้นด้วยพลัง บางอย่างเพื่อเข้าไปเจรจาเรื่องความเป็นความตายหรือเรียกวิญญาณของชาวม้งที่กำลังออกไป เดินทางให้กลับออกมาจากโลกแห่งนั้น

บั้งกิ หมอผีแห่งบ้านแทนธรรมเล่าว่า “การสูบฝิ่นของเขาคือไปเพื่อให้ผีก้อก้าแย่งหยิบ ยืนพลังให้แก่ตัวเก่าเพื่อเดินทางไปให้ถึงโลกแห่งวิญญาณ จากนั้น “ซียี่” ผีที่ใหญ่ที่สุดของหมู่บ้าน จะช่วยจัดการปัญหาต่าง ๆ ในโลกแห่งวิญญาณได้สำเร็จ หากเขาไม่ได้สูบฝิ่น จะทำให้ผีก้อก้าแย่ง ไม่มาหาและทำให้เขาไม่มีพลังกำลังในการขี่ม้าทรงไปสู่กับวิญญาณร้ายในอีกโลกหนึ่งได้ ”

ดังนั้น ปัจจุบันนี้ ก่อนที่หมอผีบั้งกิจะประกอบพิธี “ฮวนเน่ง” ซึ่งเป็นพิธีกรรมสำคัญตาม ความเชื่อของชุมชนชาวม้ง หมอผีบั้งกิจะต้องสูบฝิ่นและเอ่ยนามถึงผีก้อก้าแย่ง เพื่อรำลึกถึงและขอ ให้มาช่วยเพิ่มพลังกำลังแก่เขาก่อนที่จะเริ่มพิธีกรรม

ผี “ก้อก้าแย่ง” สำหรับหมอผีบั้งกิถูกอธิบายว่า เป็นพลังกำลังที่ในการที่จะต้องเดินทาง ไกลไปยังโลกแห่งวิญญาณในพิธีกรรมสำคัญของชาวม้ง ซึ่งหมอผีจะต้องมีแรงมากพอในการขี่ “ม้าทรง” ไปรบกับวิญญาณร้ายในโลกอื่น ซึ่งหมอผีอาจจะต้องเผชิญหน้ากับภยันอันตรายมาก มาย ในสถานการณ์ที่หมอผีเริ่มชราภาพ เร็วแรงในการทำพิธีกรรมลดน้อยลง การสูบฝิ่นสำหรับ หมอผีบั้งกิถูกอธิบายว่า จะทำให้มีพลังกำลังกลับคืนมาเพื่อต่อสู้กับวิญญาณร้ายและทำการเจรจา เรื่องความเป็นความตายให้กับชาวม้งในอีกภพหนึ่ง

การสูบฝิ่นเพื่อขอให้ฝิ่นก่อกำเียงมอบพลังให้แก่หมอมี อาจดูราวกับเป็นข้ออ้างของคนเฒ่าคนแก่ ผู้ต้องการจะสูบฝิ่นเท่านั้น แต่หากพิจารณาถึงระบบวัฒนธรรมและหยั่งลึกลงในรากฐานความคิดของชาวม้งแล้ว ในแง่หนึ่งความเชื่อของหมอมีที่มีต่อฝิ่นก่อกำเียงได้แสดงนัยสำคัญของการตีความและการทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัจจุบันของหมอมีในสถานการณ์ที่ตนเองเริ่มอ่อนล้าโรยแรงลงจากสังขารที่แก่ชรา หมอมีในฐานะผู้อาวุโสของชุมชนได้ใช้วิธีคิดและระบบวัฒนธรรมของชาวม้งเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีตีความ - ทำความเข้าใจกับสถานการณ์ของตนเองภายใต้บริบทความเปลี่ยนแปลงในสังขารของตน ขณะที่อีกแง่หนึ่ง หมอมีได้สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของตนต่อภาพลักษณ์ฝิ่นออกมาภายใต้วิธีคิดและระบบวัฒนธรรมของชาวม้งเพื่อสื่อสารกับคนในสังคมด้วย โดยต้องการสื่อสารให้เห็นถึงเนื้อหาสาระ คุณประโยชน์ของฝิ่นที่ยังรากลึกลงในอุดมการณ์ของชาวม้งคนรุ่นเก่าเฒ่ามายาวนาน โดยสะท้อนออกมาให้เห็นจากความเชื่อในพิธีกรรมดังกล่าว

ลักษณะที่สาม การดื้อแพ่งเพิกเฉยของชาวบ้านเพื่อใช้ฝิ่นเป็นยา แม้ว่า ในช่วงเวลาหนึ่งที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมต้องเผชิญหน้ากับการสู้รบบนภูเขา ทำให้ต้องอพยพลงจากดอยและยุติการปลูกฝิ่นเพื่อขายตั้งแต่นั้นมา แต่ผลจากสถานการณ์ดังกล่าวไม่ได้ทำให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมในปัจจุบันยุติการปลูกฝิ่นเพื่อประโยชน์ในทางการรักษาพยาบาลแต่อย่างใด

ในปัจจุบัน จะพบว่า ชาวม้งบ้านแทนธรรมยังคงทำการปลูกฝิ่นเพื่อการดังกล่าว แม้ว่า ฝิ่นในฐานะยาสามัญประจำบ้านอาจจะลดความสำคัญลงบ้าง แต่ยังมีกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่ยังคงใช้อยู่คือ กลุ่มผู้สูงอายุ และชาวม้งในวัยที่อายุมากกว่า 30 ปีขึ้นไป ขณะที่กลุ่มชาวบ้านที่สามารถเดินทางไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลและกลุ่มเด็กวัยรุ่นที่ไม่คุ้นชินกับวิถีรักษาดังกล่าวเริ่มปฏิเสธและหันไปหาการแพทย์สมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม การใช้ฝิ่นเป็นยาในปัจจุบันสามารถแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่ยังคงใช้ฝิ่นเป็นยาสามัญประจำบ้าน กับหมอยาพื้นบ้านที่ใช้ฝิ่นเป็นองค์ประกอบในการรักษาพยาบาลตามความรู้ในการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน

แม้ว่าในปัจจุบันระบบการรักษาพยาบาลสมัยใหม่เข้าถึงหมู่บ้านจากการที่ทางราชการจัดหาชาวบ้านไปฝึกอบรมเป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุข (อสม.) ตามนโยบายการพัฒนาของรัฐเพื่อให้ช่วยดูแลสุขภาพของชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลจากสถานพยาบาลและในบางหมู่บ้านอาจมีสถานอนามัยตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง แต่ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมบางส่วนยังคงปลูกฝิ่นเพื่อเก็บไว้ใช้เป็นยาสามัญประจำบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น รักษาอาการเป็นไข้และอาการปวดตามข้อต่างๆ เช่น ปวดฟัน ชาวม้งจะนำฝิ่นดิบมาเผาไฟให้สุกแล้วใส่ลงในฟันซี่ที่ปวด รวมไปถึงอาการปวดกล้ามเนื้อ

เนื้อ ปวดหลัง ปวดเอวหลังการทำงานหนักในไร่ พวกเขาก็ยังใช้วิธีการสูบผืนเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยล้า หรือในรายที่ปวดท้อง ท้องร่วงมีมูกเลือด ก็มักจะสูบหรือนำผืนดิบจีไฟให้สุก รักษาหรือต้มผืนดิบในน้ำเคี่ยวให้สุกแล้วดื่มน้ำอาการก็จะทุเลาลง

นอกจากนี้ ในวิถีปฏิบัติในการรักษาพยาบาล ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมยังคงดำรงไว้ซึ่งความหมายเดิมของ “แย้” หรือผืน โดยเฉพาะคำว่า แย้ ที่หมายถึงควันจากผืนที่หมอยาพื้นบ้านใช้ควันจากผืนรักษาพยาบาลให้กับชาวบ้าน และความเชื่อเรื่องผี “ก้ายแย้ละมู” ที่ในปัจจุบันพ่อแม่ชาวม้งมักจะแก้เคล็ดอาการเจ็บป่วยของเด็กๆ ด้วยการตั้งชื่อลูกว่า ก้ายแย้ หรือ เล้าแย้ ด้วยความเชื่อที่ว่า เมื่อเด็กอยู่ในความดูแลของผีหมอยาหรือก้ายแย้ละมู ซึ่งเป็นผีหมอยาผู้อารีตามตำนานเรื่องเล่าของชาวม้งแล้ว เด็กจะหายจากอาการป่วย ความหมายดังกล่าวในสังคมม้งปัจจุบันยังคงถูกรักษาไว้

จะเห็นได้ว่ามิติของผืนในวิถีคิดเรื่องการรักษาพยาบาลยังคงถูกรักษาเอาไว้ในสังคมม้งด้วยเพราะยังมีการใช้ประโยชน์จากผืนและการตระหนักถึงคุณค่าของผืนในชุมชนม้งปัจจุบัน

เมื่อในวิถีคิดของชาวม้งและในวิถีการปฏิบัติยังสะท้อนให้เห็นมิติของการใช้ผืนเพื่อเป็นยา ดังนั้น เราจึงยังคงเห็นการปลูกผืนของชุมชนม้งบ้านแทนธรรมในปัจจุบันที่ปรับเปลี่ยนไปตามแรงกดดันของหน่วยราชการ จะพบว่า รอบๆ บ้านตามริมน้ำในป่าลึกและหุบเขาอันห่างไกล ที่ซึ่งลำบากผู้คน ชาวบ้านจะแบ่งพื้นที่ไร่เป็นแปลงเล็กๆ จากนั้น จะถางหญ้าตรงกลางออกแล้วปล่อยให้หญารุกขึ้นสูงรอบๆ เพื่อบังสายตาค้นจากภายนอกเพื่อปลูกผืนไว้ใช้ประโยชน์ตามความต้องการของแต่ละบ้าน เมื่อที่ดินถูกพลิกขึ้นเป็นแปลงเรียบร้อยแล้ว พวกเขาจะหว่านเมล็ดผืนที่ผสมกับผักหลากหลายชนิด เช่น ผักกาด ผักชี ยี่ห่วย ลงไปพร้อมกัน รอเวลาจนต้นผืนเติบโตเป็นต้นเล็กๆ จึงแยกผืนออกจากพืชผักชนิดอื่น ๆ หลังจากนั้น รอการแตกดอก กลีบดอกร่วงโรยจึงกรีดน้ำยาง แม้ว่าดอกผืนในปัจจุบันจะไม่งามนักและมีน้ำยางน้อยกว่าที่เคยปลูกเมื่อเทียบกับการปลูกบนยอดดอยที่มีน้ำค้างลงและมีแสงแดดมากพอดลอดวัน แต่ผืนที่ปลูกในปัจจุบันก็ยังมีคุณภาพดีกว่าการหาซื้อจากที่อื่น

“ที่ยังปลูกผืนอยู่มากกว่าการซื้อหาผืนหรือยาจากโรงหมอ เพราะผืนรักษาได้ดีกว่ายาที่มาจากในเมือง ส่วนผืนที่หาซื้อจากที่อื่นก็มักเป็นผืนผสมสารอันตราย ปลูกเองดีกว่า มั่นใจกว่าว่าเป็นผืนบริสุทธิ์”

โดยส่วนใหญ่ผู้ที่ยังคงปลูกผืนเพื่อใช้เป็นยา คือชาวม้งอายุประมาณ 40 ปีขึ้นไป โดยเฉพาะหมอยาพื้นบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ยังจดจำและยังคงใช้ประโยชน์จากผืนอยู่ บางคนยังเป็นผู้

สูบฝิ่น บางคนยังใช้เป็นยาสามัญประจำบ้าน และหมอยาพื้นบ้านที่ใช้เป็นยาหลักของการรักษาพยาบาล

การคิดค้นวิธีการปลูกฝิ่นด้วยการปล่อยให้หญ้าขึ้นรกรอบต้นฝิ่น การปลูกฝิ่นในหุบเขา และริมน้ำในที่ลับตา ได้กลายเป็นวิถีปฏิบัติใหม่ของชาวม้งบ้านแทนธรรมในกลุ่มวัยกลางคนขึ้นไป เมื่อชาวบ้านยังต้องการใช้ฝิ่นเป็นยาสามัญประจำบ้านขณะที่ต้องเผชิญหน้ากับแรงกดดันจากอำนาจรัฐในการห้ามปลูกฝิ่น แม้ชาวม้งบ้านแทนธรรมจะต้องเผชิญกับการถูกตัดต้นฝิ่นอยู่ทุกปี แต่ก็ไม่ได้ทำให้พวกเขาหยุดปลูกฝิ่นแต่อย่างใด

“ ปีที่แล้วอนุโณมให้ปลูกได้คนละ 1 ไร่ภาซี แต่ปีนี้เขาไม่ยอม ที่ผ่านมากถูกตัดต้นฝิ่นติดกันมาแล้ว 3 ปี แต่ก็ยังปลูกทุกปี เพราะว่ายังใช้ประโยชน์อยู่ มีบางแปลงปลูกได้ผลผลิตไม่งาม น้ำยางไม่ค่อยมี แต่ก็ยังปลูก เพราะอยากได้น้ำยางเล็กๆน้อยๆ ดีกว่าไปซื้อ เพราะว่าฝิ่นที่ซื้อตามตลาดเป็นฝิ่นผสม สูบแล้วสุขภาพจะไม่ได้ ”

วิถีปฏิบัติใหม่ในการปลูกฝิ่นทั้งสำหรับหมอยาพื้นบ้านและชาวบ้านในกลุ่มวัยกลางคนที่ใช้ฝิ่นเป็นยานี้ถือเป็นการดิ้นรนต่อสู้ของชาวม้งบ้านแทนธรรมที่ต้องการตอบโต้ต่ออำนาจรัฐและวาทกรรมฝิ่นที่ถูกมองเป็นยาเสพติด แม้ชาวม้งบ้านแทนธรรมจะรู้ว่าหน่วยงานรัฐจะขึ้นมาตรวจและตัดต้นฝิ่นทุกปี

การยังคงปลูกฝิ่นต่อไปด้วยการปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติบางประการนี้สามารถอธิบายได้ถึงลักษณะการตอบโต้ของชาวบ้านว่า เป็น “การดื้อแพ่ง” หรือ “การเพิกเฉย” ต่ออำนาจรัฐและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำ ในฐานะที่สร้างกฎเกณฑ์ขัดแย้งกับความเป็นจริงของชุมชนม้งและไม่สามารถอธิบายได้ในโลกทัศน์และวิถีของชาวม้ง

การดื้อแพ่งและเพิกเฉยต่อกฎระเบียบของอำนาจรัฐ เป็นหนึ่งในกระบวนการต่อต้านอย่างแอบแฝงที่เรียกว่า Hidden Transcript (Scott, 1990) เป็นการตอบโต้ต่ออำนาจรัฐและวาทกรรมหลักที่ไม่ได้กระทำการอย่างตรงไปตรงมา แต่แสดงอาการของการตอบโต้ด้วยการปฏิเสธต่ออำนาจรัฐด้วยการใช้ถ้อยคำ ทำท่าทางและการแสดงต่างๆ เพื่อแสดงจุดประสงค์ในการสื่อสารกับคนภายนอกและแสดงจุดยืนในวิถีของตน

ระดับที่สอง การตอบโต้ในระดับปัจเจก ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการปฏิเสธอำนาจรัฐด้วยการประท้วงประท้วงของหญิงม้งยากจน โดยในสถานการณ์ที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมเปลี่ยนระบบการผลิตแบบใหม่ไปสู่การทำสวนและการปลูกพืชเศรษฐกิจตามการสนับสนุนของรัฐ การเปลี่ยนระบบการผลิตทำให้ชาวม้งส่วนใหญ่ต้องใช้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น จากค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ย ยา เพื่อบำรุงดินและเมล็ดพันธุ์ ทำให้พวกเขาต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อหาเงินมาทำการเกษตรและจุนเจือ

ครอบครัว จะพบว่า ใน "กลุ่มคนรวย" และ "คนรายได้ปานกลาง" ของชุมชนมั่งบ้านแทนธรรม สามารถปรับตัวได้บนศักยภาพของทุนที่ได้สะสมมาในอดีตจากการขายฝิ่นและการปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้น ชาวม้งทั้งสองกลุ่มนี้สามารถปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นไร่ถาวรและขายออกเป็น "สวนผลไม้" ได้สำเร็จ

แต่ในกลุ่มที่ประสบปัญหากลับเป็น "กลุ่มคนจน" ของชุมชนมั่งบ้านแทนธรรม ที่ขาดทุนรอนในการทำการเกษตร พวกเขาจึงต้องออกไปรับจ้างภายในหมู่บ้านหรือนอกหมู่บ้าน บางรายไปไกลถึงในเมืองใหญ่ ทำการรับจ้างไปทั่ว บางรายเก็บออมเงินได้ก็เปลี่ยนอาชีพตัวเอง เป็นพ่อค้าขายของเล็กๆน้อยๆ แต่ในรายที่ไม่สามารถหาทางออกให้ตัวเองได้ หลายปีที่ลงทุนทำการเกษตรแล้วขาดทุนซ้ำซ้อน เมื่อออกไปหางานทำภายนอกก็มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายในครอบครัว กลุ่มคนเหล่านี้ตัดสินใจด้วยการยอมเสี่ยงลักลอบซื้อฝิ่นดิบจากตลาดค้าฝิ่นฝิ่นลาวไปขายยังต่างถิ่น หลายคนในหมู่บ้านถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ แต่บางคนก็รอดจากการจับกุมมาได้ การรอดพ้นจากการจับกุมสำหรับชาวบ้านบางคน มันหมายถึง "การต่อทุน" หรือการแสวงหาเงินทุนเพื่อนำมาซื้อที่ดิน เมล็ดพันธุ์ทำการเกษตรหรือลงทุนทำกิจการอื่น ๆ ได้ต่อไป จึงมีคนยอมเสี่ยงที่จะลักลอบค้าขายฝิ่นอยู่เสมอ ดังเช่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านเหตุการณ์หนึ่ง

มีสามีภรรยาอายุอยู่ครอบครัวหนึ่งมีลูกเล็กๆ อยู่สองคน พวกเขาต่างใช้ชีวิตประจำวันอย่างลำบากยากแค้นพอสมควร ด้วยเพราะมีที่ดินทำกินอยู่เพียง 3 - 4 ไร่ มีรายได้ประมาณ 12,000 บาทต่อปี จำนวนที่ดินดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร ส่วนใหญ่มักจะปลูกพืชระยะสั้น พวกถั่ว ชิง ข้าวโพดเพื่อขาย แต่รายได้ส่วนใหญ่ที่พวกเขาพึ่งพาได้ต่างมาจากการรับจ้าง บ้างรับจ้างชาวบ้านในหมู่บ้านเก็บเกี่ยวข้าว ข้าวโพด หากมีเวลาก็ออกไปทำงานต่างหมู่บ้านออกไป

หลายปีมาแล้วที่ทั้งสามีภรรยาคนนี้ได้ต่างปลูกข้าว และขายข้าวโพด ขายซึ่งไม่ได้ราคา ทำให้มีหนี้สินพอกพูนและดอกเบี้ยสะสมมากขึ้นเรื่อยๆ แม้จะออกไปรับจ้างภายนอก แต่ก็ใช้ว่าจะแก้ไขหนี้สินที่พอกพูนได้ทั้งหมด ประกอบกับลูกยังเล็กเกินไป ไม่สามารถออกไปหาเงินได้ไกลและยาวนานมากนัก นางเน้ง - ภรรยาจึงคิดช่วยสามีด้วยการ ด้วยการไปหาซื้อฝิ่นจากฝิ่นลาวมาจำนวน 1 จ้อยส์ เพื่อหวังจะไปขายยังชายแดนอีกฟากหนึ่ง ซึ่งหากขายได้ครั้งนี้ก็คิดว่ามีหวังพอจะนำเงินที่ขายฝิ่นมาลงทุนปลูกฝิ่นในปีหน้าต่อไปได้ แต่ด้วยความที่นางเน้งไม่เคยทำแบบนี้มาก่อน และกลัวการทำผิด กลัวว่าคนอื่นจะรู้ว่า ตนเองเก็บฝิ่นเอาไว้มากับตัว ทำให้เธอถูกระดั้บกระสายวิดกกังวล ในวันที่เธอเตรียมเดินทางจะไปยังชายแดนอีกฝั่งหนึ่ง เธอเก็บฝิ่นซุกซ่อนเอาไว้ในกระเป๋าก็เป็นอย่างดี แต่ด้วยความที่กลัวคนอื่นจับได้ นางเน้งจึงลุกลี้ลูลน และดูไม่ปกติ ยังไม่ทันที่เธอจะไปได้ไกลจากหมู่บ้านมากนัก เธอก็พบกับเจ้าหน้าที่ตำรวจระหว่างการเดินทางเข้าเมือง ตำรวจถามเธอด้วยท่าทีปกติว่า จะไปไหน แต่ด้วยเพราะเธอกลัวและวิตกกังวลอยู่เป็นที่ยาวนาน ทำให้เจ้าหน้าที่

ที่ตำรวจเกิดเอะใจ และขอตรวจค้นกระเป๋า ตำรวจจึงพบฝิ่น 1 จ้อยสีในกระเป๋าของเธอและจับกุมเธอไปในที่สุด ฝิ่น 1 จ้อยสีกับการปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจังของเจ้าหน้าที่ตำรวจจึงทำให้นางเน้งถูกต้องโทษในเรือนจำนานถึง 2 ปีในข้อหาว่ามีฝิ่นสิ่งผิดกฎหมายเอาไว้ในครอบครอง"

เมื่อครอบครัวและคนในชุมชนรู้ข่าวนางเน้งถูกจับกุมพวกเขาต่างพากันไปเยี่ยมเยียนนางเน้งที่เรือนจำ หลายคนถามนางเน้งว่า "ทำไมจึงยอมทำผิดกฎหมาย ไม่กลัวถูกขังคุกหรือ" เธอตอบด้วยน้ำตานองหน้าสะท้อนความรู้สึกของเธอที่ว่า "อยู่ข้างนอกก็กำลังไม่มีข้าวจะกินอยู่แล้ว จะกลัวทำไมกับการถูกจับ ถ้าถูกขังคุกจริง ในคุกก็ยังยืมข้าวให้กินจะลำบากก็แต่ลูกที่ยังเล็กอยู่"

เรื่องเล่าดังกล่าวได้แสดงนัยสำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก การที่คนในชุมชนเดินทางไปเยี่ยมเยียนหญิงม้ายากจนคนนี้ เป็นผลมาจากสถานการณ์ปัจจุบันที่คนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ทางสังคม โดยการจำแนกวัตถุประสงค์ของการใช้ฝิ่นเพื่อการค้ากำไรออกจากมิติอื่นๆ ในสังคมม้ง ซึ่งจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป ขณะที่อีกประการหนึ่ง ได้แสดงนัยสำคัญของการดิ้นรนต่อสู้ในระดับปัจเจก ซึ่งบนพื้นฐานความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์แล้ว คงไม่มีมนุษย์คนใดที่อยากมีชีวิตอยู่โดยต้องแบมือขอคนอื่นกินไปตลอดชาติ และคงไม่มีมนุษย์คนใดที่อยากมีชีวิตอยู่โดยไร้ศักดิ์ศรีเช่นนั้น การที่นางเน้ง - หญิงชาวม้ายากจนคนนี้เลือกค้า "ฝิ่น" เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัวถือเป็นการต่อต้านในลักษณะของการประท้วงประชันสังคมที่เกิดขึ้นในชีวิตของปัจเจกบุคคล ซึ่งจุดประสงค์ของการต่อต้านก็เพื่อการเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดไปพร้อมๆ กับการเลือกที่จะปฏิเสธกฎเกณฑ์ของรัฐเพื่อให้ตัวเองแน่ใจได้ว่ามีความปลอดภัยในการยังชีพและการมีชีวิตอยู่ (Scott, 1985) การเลือกค้าฝิ่นของนางเน้งเพื่อนำเงินมาเลี้ยงชีวิต จึงหมายถึง มิติของสองด้านระหว่าง การเลือกที่จะอยู่รอดปลอดภัยในการยังชีพเพื่อดูแลตัวเองไปพร้อมๆ กับการปฏิเสธความเกรงกลัวในอำนาจรัฐไปด้วยในคราวเดียวกัน .

6.2.2 การปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องไปกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ

การปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องไปกับรัฐและวาทกรรมครอบงำเกิดขึ้นใน 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก เป็นการเลือกปรับเปลี่ยนกับภาพลักษณ์บางภาพที่กักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งเอาไว้ ได้แก่ ภาพลักษณ์ชาวม้งกับฝิ่น-ยาเสพติด ซึ่งชาวม้งในระดับชุมชนเลือกปรับเปลี่ยนด้วยการสร้างภาพ "ชุมชนปลอดยาเสพติด" ขึ้น ทำการปรับกฎเกณฑ์ภายในชุมชน กฎเกณฑ์ทางสังคมและจำแนกแยกแยะยาเสพติดบางประเภทออกจากรูปแบบอย่างชัดเจนโดยเฉพาะการจำแนกยาบ้าออกจากฝิ่น รูปแบบที่สอง การเลือกปรับเปลี่ยนต่อภาพลักษณ์ม้งชาวเขาทำลายป่าซึ่งเกิดขึ้นในระดับชุมชน ในรูปแบบการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผู้ขัดแย้ง ส่วน รูปแบบที่สาม เป็นการเลือกปรับเปลี่ยนต่อภาพลักษณ์ 3 ภาพลักษณ์ที่ทับซ้อนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวม้งในสายตาของคนทั่วไป ซึ่ง

เกิดขึ้นใน ระดับกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวม้งคนรุ่นใหม่ และชาวม้งวัยกลางคนบางกลุ่มที่มีฐานะทาง การเงินซึ่งมีศักยภาพในการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของชาวม้งให้กลายเป็นผู้ประสบความสำเร็จ ทางเศรษฐกิจ และผู้ประสบความสำเร็จทางการศึกษา-อาชีพใหม่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

รูปแบบแรก การปรับเปลี่ยนในระดับชุมชนต่อภาพลักษณ์ผีนและยาเสพติด ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการปรับเปลี่ยน 2 ลักษณะคือ การสร้างภาพชุมชนปลอดยาเสพติด, การปรับ เปลี่ยนกฎเกณฑ์ทางสังคมและการจำแนกแยกแยะผีนออกจากยาเสพติดชนิดอื่นๆ

ลักษณะแรก ชุมชนปลอดยาเสพติดกับการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ทางการเมือง ใน ปัจจุบันด้วยข้อกล่าวอ้างว่าชุมชนม้งเกี่ยวข้องกับยาเสพติดจำนวนมากประกอบกับภายในชุมชน ประสบปัญหาการเสพยาเสพติดของกลุ่มคนบางกลุ่ม จึงทำให้คณะกรรมการหมู่บ้านแทนธรรม พยายามหาทางออกด้วยการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของชุมชนอย่างตรงไปตรงมาด้วยการสร้าง ภาพลักษณ์ของชุมชนใหม่เป็น “ชุมชนปลอดยาเสพติด” เพื่อใช้ต่อรองกับหน่วยงานรัฐในการปรับ เปลี่ยนภาพลักษณ์ด้านลบของชาวม้งและเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดภายในชุมชน

ในทางปฏิบัติ การสร้างภาพชุมชนปลอดยาเสพติด ได้จัดวางระบบการปฏิบัติการ โดย การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานรัฐ การจัดวางระบบการเฝ้าตรวจตรา จัดเวรยามเฝ้าระวัง เพื่อป้องกันการลักลอบค้าขายยาเสพติดภายในหมู่บ้าน

ระบบการจัดเวรยามของชุมชนปลอดยาเสพติดเป็นไปอย่างเข้มงวดกวดขัน โดยพบว่า หากในคำคืนใด ได้ยินเสียงหมาเห่าอย่างผิดปกติภายในชุมชน ให้แน่ใจได้ว่า มีการลักลอบค้า ขายยาเสพติดเกิดขึ้น เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ หน่วยเวรยามที่ถูกจัดตั้งขึ้นจะเข้าไปจัดการปัญหา และส่งตัวไปยังเจ้าหน้าที่ตำรวจ

อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งหากมีกรณีปัญหาคนภายในชุมชนถูกกลั่นแกล้งหรือมี ความขัดแย้งระหว่างชาวม้งบ้านแทนธรรมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ คณะกรรมการชาวบ้านจะเข้าไป ตรวจสอบเหตุการณ์ และหากพบความไม่ถูกต้อง พวกเขาจะเข้าช่วยเหลือ ดังเหตุการณ์ที่ผ่านมา

“เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุมวัยรุ่นในหมู่บ้านด้วยข้อหาการมีผีนไว้ในครอบครอง แต่ ชาวบ้านเชื่อว่าวัยรุ่นและกลุ่มเด็กเหล่านี้ไม่มีนิสัยที่สื่อแสดงพฤติกรรมดังกล่าว พวกเขาจึงเข้า ตรวจสอบข้อมูล และพบความน่าเคลือบแคลงสงสัยหรืออาจมีการกลั่นแกล้งจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐ หลังจากนั้นจึงรวมตัวกันเข้าไปเจรจาและช่วยกันดำเนินคดีทางศาลจนสามารถแก้ข้อกล่าวหา ต่างๆ ได้สำเร็จ ”

การสร้างภาพ “ชุมชนปลอดยาเสพติด” เป็นหนึ่งในยุทธวิธีในการพยายามสร้างภาพ ลักษณะใหม่เพื่อแสดงจุดยืนและตัวตนของชาวม้งด้วยในอีกทางหนึ่ง

ลักษณะที่สอง การปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ทางสังคม/ชุมชนและการจำแนกแยกแยะฝิ่นออกจากยาเสพติดชนิดอื่น ๆ การปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ทางสังคมภายในชุมชนเกิดขึ้นจากการจำแนกวัตถุประสงค์ในการใช้ฝิ่นในปัจจุบัน ระหว่างการใช้ฝิ่นในการรักษาโรคกับการนำไปค้าขายทำกำไร ในกฎเกณฑ์ทางสังคมของชุมชนม้งในอดีตจะถือว่าการสูบฝิ่นเป็นอันตรายและไม่เป็นที่ยอมรับในชุมชนหากการสูบฝิ่นนั้นเป็นการสูบของคนที่ไม่รู้จักตัวเอง ซึ่งหากหนุ่มคนใดติดฝิ่นจนไม่สามารถทำงานหรือไม่ขยันทำมาหากิน พ่อแม่ของลูกสาวชาวม้งมักไม่ยอมยกลูกสาวให้แต่งงานด้วย ขณะที่คนในชุมชนจะรังเกียจถือเป็นคน “ไม่เต็มคน” แต่การสูบฝิ่นที่ไม่กระทบกับการทำงานถือว่าเป็นเรื่องปกติยอมรับได้ภายในชุมชน เพื่อให้เป็นยาแก้ปวดหรือเป็นการพักผ่อนภายหลังการทำงานหนักจนมีคำกล่าวของชาวม้งที่ว่า “ปวดหลังปวดเอวจากงานไร่ กลับมาสูบฝิ่นนอนหลับสักตื่น เข้ามาไปทำอะไรสบาย” กฎเกณฑ์ดังกล่าวรวมไปถึงการสูบฝิ่นในวัยชราที่ชาวม้งถือว่าเป็นการพักผ่อนภายหลังการตรากตรำทำงานหนักมาตลอดชีวิตวัยทำงาน ซึ่งเป็นเวลาที่ลูกหลานควรดูแลเอาใจใส่ต่อพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่

ในปัจจุบัน เรายังยังพบเห็นคนเฒ่าวัยชราอนสูบฝิ่นอยู่ทั่วไปภายในบ้าน หรือในวงสนทนาระหว่างญาติผู้ใหญ่ที่มีฝิ่นและตะเกียงจุดคอยให้ผู้ที่ยากสูบได้สูบเพื่อพักผ่อนหย่อนใจเป็นยาแก้ปวดเมื่อย ในบางครั้งบางครา เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาในชุมชน แล้วทำการจับกุมชาวบ้านฐานสูบและเสพฝิ่น ชาวบ้านมักจะเข้ามาช่วยเจรจาไกล่เกลี่ยกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ด้วยการอ้างเหตุผลตามกฎหมายเกณฑ์ทางสังคมประเพณีของชาวม้ง

ขณะที่ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมจะถือว่าการผลิตฝิ่นเพื่อขายเอากำไรเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย โดยหากพบว่า คนในหมู่บ้านปลูกฝิ่นเป็นแปลงใหญ่หรือรับซื้อฝิ่นจากชายแดนไปขายเพื่อหวังร่ำรวยหรือทำเป็นอาชีพ คนทั้งหมู่บ้านจะวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นเรื่องส่วนตัวที่แต่ละคนจะต้องรับผิดชอบตัวเอง ซึ่งหากมีปัญหากับเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือถูกจับกุม ชาวม้งในกลุ่มเครือญาติหรือเพื่อนบ้านจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยว แต่จะปล่อยให้ถูกดำเนินคดีไปตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของนางเน่ง หญิงม้งยากจนที่แม้จะรับซื้อฝิ่นไปขาย แต่ชาวบ้านรับรู้มาตลอดด้วยเหตุผลที่ว่า การกระทำของเธอไม่ได้เป็นไปเพื่อหวังความร่ำรวย แต่เพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและความยากจนในครอบครัวที่กำลังประสบปัญหาอย่างหนักหน่วง กรณีนี้ชาวบ้านได้ปล่อยให้นางเน่งถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย แต่กลับมีความเห็นอกเห็นใจในชีวิตมากกว่าจะปล่อยให้ถูกทรมานโดยลำพังหรือกระทำการประณามนางเน่งในแง่ลบของการทำผิดกฎหมาย

นอกจากนี้ การจำแนกแยกแยะลักษณะของยาเสพติดยังเกิดขึ้นจากการเปรียบเทียบฝิ่นกับยาบ้าด้วย จะพบว่า ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมได้จำแนก “ยาบ้า” กับฝิ่นออกจากกันอย่างชัด

เจน โดย ถือว่ายาบ้าคือยาเสพติด การติดยาบ้า หมายถึง การทำร้ายครอบครัวที่เกิดขึ้นตามมาในภายหลังเสมอ ขณะที่การสูบฝิ่นคือการสูบยาที่ยึดโยงอยู่กับกฎเกณฑ์ประเพณีทางสังคมของชาวม้ง เมื่อเกิดปัญหาเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาจับกุมผู้เสพยาบ้า ชาวบ้านจะพิจารณาเป็นรายกรณี ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน เมื่อชายคนหนึ่งเสพยาบ้าแล้วทำร้ายแม่ของตัวเอง ชาวบ้านจะปล่อยให้ชายคนนั้นถูกจับกุม

การปรับกฎเกณฑ์ทางสังคมประเพณีและการจำแนกแยกแยะฝิ่นออกจากยาเสพติดอื่นๆ ได้ชี้ให้เห็นมิติความซับซ้อนของฝิ่นในทางวัฒนธรรมของชาวม้งเมื่อปะทะกับวาทกรรมครอบงำ ชาวม้งจึงต้องจำแนกและปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางประการที่มีทั้งสอดคล้องไปกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ ขณะที่พยายามรักษากฎเกณฑ์ทางสังคมของกลุ่มเอาไว้โดยยึดหลักการ คุณค่าและการใช้ประโยชน์ในทางวัฒนธรรมของตนควบคู่ไปด้วย

รูปแบบที่สอง การปรับเปลี่ยนในระดับชุมชนต่อภาพลักษณ์การทำลายป่า แม้ว่าทุกวันนี้ ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้พยายามปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ความเป็นม้งด้วยรูปแบบอันหลากหลาย ทั้งการปรับตัวสนองตอบต่อการพัฒนาจากการเปลี่ยนระบบการผลิต พืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น แต่ในบริบทของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวม้งตกอยู่ในสถานการณ์การป้ายสีจากรัฐด้วยข้อกล่าวอ้างเรื่องการเป็นผู้ทำลายป่าและสิ่งแวดล้อมจากระบบการผลิตทั้งแบบดั้งเดิม ระบบการทำไร่ฝิ่น และในระบบการผลิตแบบใหม่จากการใช้ยาฆ่าแมลง สารเคมีที่ทำลายต้นน้ำลำธาร ดินและสิ่งแวดล้อม

ในปัจจุบันชาวม้งบ้านแทนธรรมกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชุมชนพื้นราบ โดยที่ผ่านมา เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้อ้างกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติบังคับให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมต้องอพยพออกจากเขตป่าเนื่องจากกระทำผิดกฎหมายป่าไม้ ข้อกล่าวอ้างยังถูกขยายจากการทำผิดกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติไปสู่การเป็นผู้ทำลายป่า โดยยกกรณีการลักลอบตัดไม้ในเขตป่า การใช้ยาฆ่าแมลงและสารเคมีที่ทำลายต้นน้ำลำธาร ดิน และสิ่งแวดล้อม ขึ้นมาเป็นเหตุผลในการขับไล่ชาวม้งบ้านแทนธรรมออกจากที่ตั้งถิ่นฐานเดิม ความขัดแย้งได้ขยายวงจากเจ้าหน้าที่รัฐ โดยกำนัน เจ้าที่ป่าไม้อำเภอ นายอำเภอ ไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด มีการเรียกร้องให้ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมอพยพออกไปจากเขตป่า

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าว ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้พยายามแก้ไขปัญห ด้วยการเจรจาต่อรองซึ่งสามารถยุติปัญหาข้อขัดแย้งได้ชั่วคราว โดยการอ้างสิทธิของการเป็น "ผู้อาศัยอยู่ก่อน" กฎหมายประกาศบังคับใช้ และการเป็น "ผู้พัฒนาชาติไทย" จากนั้น จึงมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง โดยมีหน่วยงานทหารในพื้นที่เป็นตัวกลางในการไกล่

เกลี้ยปัญหา ซึ่งทหาร คือ เพื่อนเก่าที่เคยให้ความช่วยเหลือมาตลอดตั้งแต่การสู้รบกับคอมมิวนิสต์ แม้ทหารไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาก็ทั้งหมดแต่ทหารได้ช่วยลดความรุนแรงจากการเผชิญหน้ากันของแต่ละกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม บนความขัดแย้งดังกล่าว ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้แสดงปฏิกิริยาและแสดงทัศนะความคิดเห็นในที่ประชุมคณะกรรมการในแต่ละประเด็นว่า

"หากจะไล่ชาวม้ง ออกไปด้วยเหตุผลว่าอยู่ในเขตป่า ก็จำเป็นจะต้องอพยพชาวพื้นราบออกไปด้วย เพราะชาวพื้นราบเหล่านี้ต่างก็อาศัยอยู่ในเขตป่าด้วยกันทั้งหมด ไม่ควรเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

...และหากจะอพยพชุมชนม้งออกไปจริงๆ รัฐบาลจำเป็นจะต้องมีงบประมาณในการจ่ายค่าชดเชยสวนไม้ผลที่ได้ลงทุนลงแรงไปแล้วจำนวนมาก...

...ส่วนการใช้ยาฆ่าแมลงนั้นชุมชนม้งขอให้ออกกฎเกณฑ์ร่วมกันว่าในแต่ละปีควรจะใช้จำนวนเท่าใดและใช้ไม่เกินกี่ครั้ง เพื่อให้กฎเกณฑ์เหล่านี้เป็นแนวทางปฏิบัติให้กับทุกหมู่บ้านร่วมกัน ไม่ต้องเลือกปฏิบัติว่าใช้กฎเกณฑ์นี้กับบ้านใดบ้านหนึ่ง..."

การแสดงทัศนะของชาวม้งบ้านแทนธรรมเป็นหนึ่งใน การแสดงปฏิกิริยาต่อภาพลักษณ์ความเป็นม้งที่ถูกกล่าวอ้างว่าทำลายป่าสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ ประเด็นการทำสวนไม้ผล ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้แสดงทัศนะว่า

"การที่หมู่เฮาเปลี่ยนมาทำสวนไม้ผล ปลุกมะม่วง ลิ้นจี่ ลำไย ก็เพราะรัฐบาล หน่วยงานเกษตรมาบอกให้เปลี่ยน หมู่เฮาได้ทำตาม เปลี่ยนทำสวนไม้ผลแทนปลูกฝิ่น ก็เพราะหมู่เฮาเห็นว่า คอยจะได้เป็นสีเขียว เป็นป่า มีพื้นที่สีเขียวอย่างที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ รัฐบาลต้องการ ไม่เป็นคอยไลน์เหมือนตอนหมู่เฮาทำฝิ่น..."

ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้อ้าง "ความเป็นสีเขียว" ของสวนไม้ผลเทียบเท่ากับ "ป่า" ของกรมป่าไม้ ซึ่งที่ผ่านมา กรมป่าไม้ได้ใช้แนวคิดการเพิ่มพื้นที่สีเขียวด้วยการทำ "สวนป่า" ทำการปลูกป่าด้วยต้นไม้ป่า เช่น สัก ตะเคียน ขณะที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมเชื่อว่า การปลูกไม้ผล ซึ่งพวกเขา กำลังปลูกในพื้นที่ป่าเดิมและยังสามารถให้ผลผลิตเก็บกินหรือขายได้ด้วย คือ การทำให้ชาวบ้านมีรายได้ไปพร้อมๆ กับการช่วยเหลือรัฐบาลและประเทศชาติในการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กลายเป็นป่าไปด้วย

การแสดงความคิดเห็นเพื่อตอบโต้ในแต่ละประเด็นต่อภาพลักษณ์การทำลายป่า การค้นหาพันธมิตรอย่างทหารเพื่อช่วยเจรจาต่อรอง การรวมตัวกันของชุมชน รวมไปถึงการอ้างความเป็นพื้นที่สีเขียวตามรูปแบบของกรมป่าไม้ สิ่งเหล่านี้ได้แสดงนัยสำคัญของชาวม้งบ้านแทนธรรม

ในการเจรจาต่อรองเพื่อตอบโต้ต่อนิยามความหมายและภาพลักษณ์ของการทำลายป่าที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นมั่ง

รูปแบบที่สาม การปรับเปลี่ยนในระดับกลุ่มต่อภาพลักษณ์มั่งด้านลบ การปรับเปลี่ยนในระดับกลุ่มเกิดขึ้นในกลุ่มชาวมั่งที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี และชาวมั่งคนรุ่นใหม่ที่ยุ่พยายามจะลบภาพลักษณ์เดิมๆ ในความเป็นมั่งที่ตกผลึกทับซ้อนกันในสายตาคนทั่วไป อาทิ ภาพชาวมั่งกับฝิ่นที่เป็นยาเสพติด มั่งชาวเขาทำลายความมั่นคงและมั่งชาวเขาทำลายป่า โดยพยายามปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของความเป็นมั่งขึ้นใหม่ใน 2 ลักษณะคือ การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจ และการเป็นผู้มีการศึกษา อาชีพก้าวหน้า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะแรก การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจของชาวมั่งที่มีฐานะ จะพบว่า ผลไม้ในสวนของชุมชนมั่งบ้านแพนธรรมทุกวันนี้ กำลังแตกดอกออกช่อไปด้วยมะม่วงพันธุ์ "โชคอนันต์" ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ผลที่ลูกหลานชาวมั่งบ้านแพนธรรมซึ่งถูกส่งไปศึกษาต่อด้านการเกษตรจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในเมือง ได้ทำการทดลองปลูกกล้าไม้ ส่งเสริมพันธุ์ และพิจารณาว่าเหมาะสมกับที่ดินบนที่สูงสามารถปลูกได้ รวมทั้งดูรู้ทางการตลาดที่น่าจะทำได้เนื่องจากยังมีผู้ปลูกอยู่น้อยมาก จากนั้น นำพันธุ์กลับมาพัฒนา ทดลองแจกจ่ายและขายให้กับชาวบ้าน

ในระยะแรกมีเพียงชุมชนชาวมั่งบ้านแพนธรรมในระดับคนรวยประมาณ 3-4 ครัวเรือนที่มีทุนรอนเป็นผู้ทดลองปลูก จากนั้นประมาณ 4 ปีต่อมา ชาวมั่งบ้านแพนธรรมอีกหลายสิบครัวเรือนได้ทดลองปลูกตาม เพราะเห็นว่าขายได้ราคาดีและมีผลผลิตดีทุกปี นอกเหนือจากชุมชนบ้านแพนธรรมแล้วยังมีชุมชนอื่นๆ ได้ทดลองซื้อพันธุ์ไปปลูกบ้างจนปัจจุบันหลายหมู่บ้านได้ขยายพื้นที่สวนปลูกมะม่วงพันธุ์โชคอนันต์กันทั่วหน้า

การปรับเปลี่ยนของชาวมั่งบ้านแพนธรรมจากไร่ฝิ่นและการทำไร่ย่ำยที่ไปสู่สวนผลไม้สวนมะม่วง ล้วนนี้ ล้วนเป็น การแสดงปฏิกิริยาต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ด้วยภาพลักษณ์ของฝิ่นที่เป็นยาเสพติดและภาพของชาวมั่งที่ถูกกล่าวอ้างว่าทำลายป่าจากระบบการผลิตดั้งเดิม ด้วยการสร้างระบบการผลิตแบบไร้อาวุธตามแนวทางของรัฐ

ด้วยการคิดค้น เรียนรู้ของชาวมั่งบ้านแพนธรรมทำให้สวนผลไม้เริ่มไปได้ด้วยดี จนอาจถือได้ว่า มะม่วงโชคอนันต์ ได้สะท้อนให้เห็นผลผลิตของชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชุมชนมั่งบ้านแพนธรรมที่ทำการทดลองปรับเปลี่ยนกับสถานการณ์รอบด้านมากขึ้นประกอบกับการส่งลูกหลานออกสู่โลกภายนอกได้เป็นต้นทุนอันสำคัญที่นำมาซึ่งความรู้จากภายนอกเพื่อนำมาปรับเปลี่ยนเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชนให้อยู่รอดได้ท่ามกลางกระแสการพัฒนา

นอกเหนือจากมะม่วงไซคอนันต์แล้ว ชาวมังบ้านแทนธรรมในบริบทการรับแนวทาง "การพัฒนา" ที่ทำลายความหลากหลายทางพันธุ์พืชจำนวนมาก ยังได้พยายามรื้อฟื้นสร้างความหลากหลายของพันธุ์พืชใน "ไร่ถาวร" ขึ้นเพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารในเงื่อนไขใหม่ของการเป็นไร่ถาวร

แม้ว่า การปลูกพืชเศรษฐกิจตามที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ เป็นกระบวนการพัฒนาที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวก็ตาม แต่ชุมชนมังบ้านแทนธรรมได้เรียนรู้ปัญหาการขาดแคลนอาหารจากพืชผักที่เคยบริโภคในอดีต พวกเขาได้คิดค้นและทำการปรับเปลี่ยนไร่ของตนให้มีลักษณะผสมผสานเหมือนดังที่เคยมีมาในระบบการผลิตแบบไร่ย่ายที่ ไม่ว่า การสร้างและปรับปรุงสายพันธุ์ใหม่ การจัดวางผังปลูกพืชในไร่ข้าว ไร่ข้าวโพดและสวนไม้ผลให้มีพืชผักมากพอเลี้ยงชีวิตตลอดปี ดังเช่น ในไร่ข้าวปัจจุบัน จะพบว่า ชาวมังบ้านแทนธรรมยังคงปลูกข้าวเจ้าหลากหลายสายพันธุ์ที่เป็นทั้งพันธุ์พื้นบ้านดั้งเดิมและพันธุ์จากหมู่บ้านอื่น นอกจากนี้ยังได้เว้นที่บางส่วนเอาไว้ทำสวนครัวปลูกผักหลากหลายชนิด เช่น ผักกาดม้งหลากหลายชนิดที่เก็บพันธุ์มาแต่ดั้งเดิมและหาพันธุ์เพิ่มเติมมาจากฝั่งลาว การลงเผือก มัน พริก มะเขือ ถั่วหลากหลายชนิด เช่น ถั่วฝักยาว ถั่วแขก ถั่วเหลือง พักเขียว พักขาว แตง มะเขือเทศ บางมุมปล่อยให้พืชผักเหล่านี้เลื้อยพันต่อไม้ขึ้นไปเจริญเติบโต

ส่วนไร่ข้าวโพด ชาวมังบ้านแทนธรรมยังปลูกข้าวโพดพันธุ์พื้นบ้านทั้งที่เป็นพันธุ์ข้าวเจ้าและข้าวเหนียวหลายสายพันธุ์อยู่ในปัจจุบัน สายพันธุ์ข้าวโพดของชาวมังบ้านแทนธรรมยังคงมีอยู่เพราะพวกเขาเก็บพันธุ์เอาไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์ นอกเหนือจากนั้น เรายังพบพืชผักอื่นๆ อีกมาก ไม่ว่าจะเป็น พักทอง พักเขียว อ้อยข้าว มันเทศ ถั่วชนิดต่าง ๆ

สำหรับสวนไม้ผล และไร่ที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ จะถูกเว้นที่เพื่อปลูกพืชผักหลากหลายชนิดเช่นกัน ดังเช่น ในช่วงที่ไม้ผลยังมีอายุไม่มากนักและลำต้นไม่โตใหญ่เกินไป พื้นที่ดังกล่าวจะถูกปลูกพืชเศรษฐกิจจะยะสั้นขึ้นจนทับเข้าไปเพื่อขาย เป็นการปรับเปลี่ยนของชุมชนชาวมังบ้านแทนธรรมที่ต้องการใช้ผืนดินอย่างมีประสิทธิภาพในสถานะที่ที่ดินมีอยู่อย่างจำกัด

นอกจากนี้ ในระบบการผลิตแบบใหม่ที่ขยายพื้นที่การทำสวนไม้ผลออกไปนั้น เป็นการใช้พื้นที่อย่างเข้มข้นขึ้น แน่นอนว่า มีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากขึ้น แต่ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะปรับให้ตัวเองมีทางออกอื่นๆ อย่างการคัดเลือกพืชในการปลูก เช่น จะไม่เลือกปลูกผักประเภทกะหล่ำมากเกินไป เพราะมีแมลงรบกวนมาก หรือการปลูกพืชสลับสับเปลี่ยนกัน โดยถือหลักการว่าจะไม่ปลูกพืชชนิดเดียวกันและพันธุ์เดียวกันซ้ำติดต่อกันหลายปีหลายครั้ง เพราะจะทำให้ดินจืดและพืช

“เคยที่” ไม่เติบโตงอกงาม ทำให้ต้องสิ้นเปลืองค่าปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากเกินไป แต่จะเปลี่ยนพันธุ์พืชไปเรื่อย ๆ และคิดคำนวณ ประเมินตัวพืชและราคาตลาด เพื่อเตรียมปลูกและขายในเวลาต่อไป

อาจจะเห็นได้ว่า ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนยอดดอย ชาวม้งสามารถเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตัวเองในกระแสการพัฒนาได้อย่างรวดเร็วด้วยทุนรอนที่เคยสะสมในอดีตจากฝิ่นและด้วยทัศนคติที่เป็นไปในทางเดียวกับการพัฒนา

ชาวม้งถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์แรก ๆ ที่สามารถนำเงินที่สะสมจากการเก็บหอมในอดีมาลงทุนเปลี่ยนเป็นไร่ถาวร ลงทุนทำสวนผลไม้เป็นอันดับต้น ๆ และยังเป็นกลุ่มที่ตัดสินใจดำเนินตามนโยบายการพัฒนาจากโครงการพัฒนาของรัฐจำนวนมากอีกด้วย ปัจจุบัน อาจถือได้ว่า ชาวม้งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนยอดดอยที่สามารถสร้างตัวเองให้กลายเป็น “ผู้ประกอบการ” ตามกระบวนการพัฒนา จากการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปเป็นไร่ถาวร และสามารถสร้างฐานะเลี้ยงตัวเองได้ดีกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ บนภูเขา อย่าง ลีซู อาข่า มูเซอ ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม การปรับตัวทางเศรษฐกิจเพื่อเปลี่ยนระบบการผลิตของชาวม้งจากการทำไร่สวนผลไม้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยง่าย จะพบว่า เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวม้งสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองไปสู่ผู้ประกอบการสำเร็จทางเศรษฐกิจ คือ ทุนทางเศรษฐกิจจากเงินสะสมและจำนวนที่ดินที่ต้องมีมากพอ

โดยจะพบว่า ในหมู่บ้านแพนธรรม กลุ่มชาวม้งผู้มีฐานะจากการสะสมทุนได้ในอดีต และมีที่ดินจำนวนมากพอจะสามารถเปลี่ยนระบบการผลิตไปทำสวนผลไม้ได้มีประสิทธิภาพมากกว่าชาวม้งในกลุ่มที่มีรายได้ปานกลางและกลุ่มคนจนที่ขาดแคลนทั้งเงินทุนและที่ดิน

การมีเงินทุนสะสมของชาวม้งผู้มีฐานะสามารถทำให้พวกเขานำไปลงทุนกับสวนผลไม้ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงจากการซื้อกล้าไม้ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ส่วนการมีที่ดินมากพอ หมายถึง การต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งทำสวนผลไม้โดยเฉพาะเพื่อหวังผลรายได้ในระยะยาว ขณะที่ต้องมีที่ดินอีกจำนวนหนึ่งเพื่อทำไร่ข้าวและปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นหมุนเวียนหารายได้ไปก่อนในช่วงเวลาที่สวนไม้ผลยังไม่แตกดอกออกผล

ในแง่นี้ ชาวม้งกลุ่มฐานะปานกลางอาจจะมีที่ดินจำนวนหนึ่ง แต่จำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่ดินและอาศัยเวลาในการสะสมเงินทุนเพื่อนำมาปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ซึ่งในระยะยาวกลุ่มชาวม้งฐานะปานกลางสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองไปได้ ขณะที่ชาวม้งยากจนมีเงื่อนไขอันจำกัดจากรายได้ที่น้อยกว่าและบางส่วนยังต้องเช่าที่ดินเพื่อทำกินเพิ่มเติม ทำให้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนตัวเองให้ประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจได้มากนัก

ลักษณะที่สอง การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางการศึกษา – อาชีพก้าวหน้า ในกลุ่มชาวม้งผู้มีฐานะ แม้ว่าบางรายจะไม่มีที่ดินจำนวนมาก แต่มีทุนสะสมของครอบครัวจากทุนทางเศรษฐกิจดั้งเดิม กลุ่มนี้บางรายมักจะส่งลูกหลานเข้าเมืองเพื่อนำเงินสะสมไปลงทุนเปิดร้านค้าขายของทั่วไปหรือส่งลูกหลานเรียนหนังสือในระดับสูงเพื่อที่จะนำความรู้ไปประกอบอาชีพในระบบของสังคมใหญ่

ชาวม้งบ้านแท่นธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มชาวม้งผู้มีฐานะสามารถสะสมทุนทางเศรษฐกิจเอาไว้ได้จะมีโอกาสและทางเลือกมากในการปรับตัวและปรับระบบการผลิตเข้าสู่ทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบรวมทั้งสามารถสร้างและขยายทุนทางเศรษฐกิจให้เติบโตได้อย่างต่อเนื่อง มีเงินสำหรับการอุปโภคบริโภคสินค้าสิ่งของเครื่องใช้ ขณะเดียวกันก็สามารถสะสมเงินที่ได้จากการผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสำหรับอนาคต

ในส่วนหนึ่ง ชาวม้งกลุ่มนี้ได้นำเงินส่งให้ลูกหลานชาวม้งได้เรียนหนังสือในระบบ ในกลุ่มลูกหลานชาวม้งผู้มีฐานะที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูง พวกเขาจะส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือให้จบการศึกษาในระดับสูง เช่น ระดับวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ปริญญาตรี ปริญญาโท และบางคนไปไกลถึงต่างประเทศ ส่วนกลุ่มลูกหลานของชาวม้งฐานะปานกลางที่ไม่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงมากพอ พวกเขาจะพยายามส่งลูกหลานเรียนหนังสือจบการศึกษาอย่างต่ำระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยบางคนไปเรียนไกลถึงในเมืองกลับบ้านเฉพาะช่วงวันหยุดหรือปิดเทอม

ชาวม้งมีคำพูดที่ว่า “ความรู้จากที่อื่นที่เจ้าจะต้องไปศึกษาหาความรู้มา” หรือ “จงไปขอความรู้จากผู้อื่นในสังคมที่กว้างใหญ่” การเรียนหนังสือและการเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐก็เพื่อมุ่งหวังให้ลูกหลานชาวม้งได้ทำงานแสวงหาก้าวหน้าในสังคมใหญ่และมีตำแหน่งหน้าที่การงานอื่น ๆ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม เช่น การออกไปเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ นักธุรกิจ ข้าราชการ หรือนักวิจัย

ตลอดเวลา 20 ปีที่ผ่านมาชาวม้งนำทุนทางเศรษฐกิจที่ได้จากการทำงานหนักของคนรุ่นปู่ย่า และพ่อแม่ ซึ่งสะสมทุนจากการขายฝิ่นและผลผลิตอื่นในอดีตเพื่อนำมาส่งลูกหลานให้ได้เรียนหนังสือในระดับสูงๆ ทั้งนี้ก็เพื่อมุ่งหวังเปลี่ยนบทบาทและภาพลักษณ์ของตนเองใหม่ให้กลายเป็น “ผู้มีการศึกษา” หรือ “ผู้มีความก้าวหน้าในการงานอาชีพ” ตามความหมายของสังคมทั่วไป

การที่ชาวม้งคนรุ่นใหม่เชื่อมโยงความเป็นม้งหรืออัตลักษณ์ของชาวม้งเข้ากับระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ การเมือง เพื่อทำให้ความเป็นม้งหมายถึง “ผู้มีการศึกษา” หรือ “ผู้มีความก้าวหน้าในการงานอาชีพ” กลายเป็น “ผู้ที่ได้รับการนับหน้าถือตา” คือ การเชื่อมโยงความเป็นม้งเข้ากับบทบาทอื่นๆ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมวงกว้าง โดยใช้บทบาทที่สังคมยอมรับมา

นิยามอัตลักษณ์ความเป็นมั่งขึ้นใหม่ในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐและโลกภายนอก
จากประสบการณ์การเรียนรู้ของตน

6.3 ความลักลั่นขัดแย้งในการตอบโต้ของชาวม้ง

ความทรงจำทางสังคม (Social Memory) ของชุมชนเล็กๆ แห่งหนึ่งสามารถที่จะตก
ผลึกกลายเป็นความทรงจำร่วมและหลอมรวมจนนำไปสู่การแสดงออกที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน
ของชุมชนนั้นๆ ได้ งานศึกษาของ Kleinman (1994) เรื่อง How Bodies Remember : Social
Memory and Bodily Experience of Criticism, Resistance and Delegitimation Following
China's Cultural Revolution" ซึ่งศึกษาอาการบางประการในกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการ
ปฏิวัติวัฒนธรรมในช่วงสมัยของเหมาเจ๋อตงในประเทศจีน ได้ทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกแห่ง
ความเป็นจริง ประสบการณ์ทางสังคม และการตกผลึกเป็นความทรงจำทางสังคมแล้วหลอมรวม
ไปสู่การแสดงออกทางร่างกายร่วมกัน ส่วนวิธีการจดจำนั้น สังคมสามารถจดจำผ่าน เนื้อหาหรือ
อรรถทางวัฒนธรรม (Cultural Text) เช่น เรื่องเล่า ตำนาน หนังสือ อนุสาวรีย์ (Connerton,
1994) และประสบการณ์แห่งความลำบากร่วมกัน ดังเช่น ในช่วงสงครามเวียดนามที่เด็กหนุ่มชาว
อเมริกันไปร่วมรบในสงครามด้วยใจมุ่งมั่น ซึ่งมีความทรงจำร่วมกันต่อเหตุการณ์การไปรบที่
สงครามเวียดนาม เป็นคนที่ผ่านช่วงเวลาแห่งความลำบากมาด้วยกัน (Rosaldo, 1980)

ในชุมชนม้งบ้านแพนธรรม คนแก่คนเฒ่าวัยมากกว่า 40 ปีขึ้นไป มักเล่าขานกันถึง
ตำนานความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับ กลัศจรรย์หรือ ดินแดนผี เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านี้ให้กับลูก
หลาน โดยเปรียบเปรยดินแดนผีเชื่อมโยงกับความไม่อุดมสมบูรณ์ แต่การถ่ายทอดเรื่องราวเพื่อให้
ลูกหลานจดจำถึงความอุดมสมบูรณ์ในอดีตเพื่อให้เป็นความทรงจำร่วมที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน
กลับไม่สำเร็จผล ความทรงจำร่วมของชาวม้งรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่จึงแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

เรื่องเล่ามีอยู่ว่า "มีผีตัวหนึ่งชื่อ "ปู่ดก" เป็นผีผู้หญิงแม่-ลูกใจร้ายที่เข้ามาในหมู่บ้าน
ชาวม้งเพื่อจับคนไปกินเกือบหมดหมู่บ้าน เหลือเพียงหญิงสาว 2 คนซึ่งแอบซ่อนตัวอยู่ในราง
อาหารของม้า หลายวันต่อมามีชายหนุ่มสองคนจากต่างหมู่บ้านเดินทางมาที่หมู่บ้านแห่งนี้ สงสัย
ว่าทำไมไม่มีคนอาศัยอยู่ จึงตะโกนร้องเรียก หญิงสาวทั้งสองได้ยิน จึงแน่ใจในน้ำเสียงว่าเป็นคน -
ไม่ใช่ผี จึงออกมาพบกับชายหนุ่มทั้งสอง แล้วเล่าเหตุการณ์ที่ชาวบ้านถูกผีปู่ดกจับตัวไปกินให้
ฟัง ชายหนุ่มจึงคิดจะกำจัดผีตนนี้ จึงถามว่า ผีจะออกมาเมื่อไร หญิงสาวทั้งสองตอบว่า เมื่อได้ยิน
เสียงคำขำผีจึงจะออกมา ดังนั้น ชายหนุ่มจึงบอกให้หญิงสาวคำขำ ส่วนชายหนุ่มเตรียมมีด
เอาไว้ไล่ฟันผี เมื่อเตรียมการดังนี้ ชายหนุ่มจึงสามารถไล่ฟันผีไปไกลจนถึงหน้าผา ซึ่งเป็นที่อยู่
ของผี แต่ปรากฏว่า ฟันเท่าไรก็ไม่สามารถฆ่าผีตนนั้นได้ จึงหนีกลับไปตั้งหลักใหม่แล้วกลับมาแอบ

ชุมนุมอยู่ใกล้ๆ หน้าผาเพื่อสังเกตการณ์ ส่วนผีปู่ดกั้ง เมื่อกลับเข้าหน้าผาได้ ก็นำเลือดและเนื้อคนที่แบกใส่ตะกร้ากลับบ้านไปฝากลูก แล้วเล่าเหตุการณ์ที่มีคนพยายามไล่ฟันให้ลูกฟัง ชายหนุ่มทั้งสองที่แอบอยู่ก็ได้ยินผีแม่-ลูกคุยกันว่า มีธรรมชาติไม่เคยฟันแม่จนถึงตาย แต่ถ้าเป็นมิดที่ใส่ซี่ไก่อ๊แล้วจะฟันเข้าทันที เมื่อชายหนุ่มทั้งสองได้ยินจึงกลับไปเอามิดมาเผาไฟและลับให้คม ผสมซี่ไก่อ๊แล้วให้หญิงสาวตำข้าวเรียกผีอีกครั้ง คราวนี้ใช้มิดที่ทำซี่ไก่อ๊ฟันผีปู่ดกั้ง ฟันจนผีตายในที่สุด หลังจากนั้น หญิงสาวนำเอาชิ้นเนื้อของแม่ผีไปให้ลูกผีกินที่หน้าผา แต่ลูกผีรู้ จึงรีบปิดประตูหน้าผาไม่ให้หญิงสาวออกมาได้ หญิงสาว จึงทำกลอุบายหลอกลูกผี โดยถามว่า ลูกผีกลัวอะไร ลูกผีตอบว่า กลัวหนูที่อยู่ในดินกัด ทันใดนั้นเอง สาวทั้งสองคนจึงประดิษฐ์หนูปลอมขึ้นมาจากผ้าหลอกลูกผีจนกลัวและรีบเปิดประตูออกไป สาวทั้งสองจึงได้รับอิสรภาพและออกไปแต่งงานอยู่กินกับหนุ่มทั้งสองในที่สุด”

ตำนานเรื่องนี้ถูกบอกเล่าในบ้านแทนธรรมในรุ่นคนเฒ่าคนแก่และเล่าสืบทอดต่อมาจนถึงรุ่นลูกหลาน เมื่อเด็ก ๆ ได้ยินคำว่า “ปู่ดกั้ง” พวกเขาจะรู้ทันทีว่า เป็นผีที่ชอบกินเนื้อคนอาศัยอยู่ที่หน้าผา มีเขี้ยวแดง ปากแดง เล็บยาว ใช้เล็บเกี่ยวเอาเครื่องในของคนไปกิน และทำให้หมู่บ้านในตำนานกลายเป็น “กลิ้งติเซอร์” หรือดินแดนผี ที่ทำร้ายมนุษย์

ชาวเมืองบ้านแทนธรรมที่มีอายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไปมักเปรียบเทียบเปรยดินแดนผีแห่งนี้ว่าเป็นดินแดนหรือสภาวะการณ์ที่ผู้คนอยู่กันอย่างไม่สงบสุข มีแต่ความเดือดร้อนและความทุกข์สุขอยู่ในใจ ไม่สามารถดำเนินชีวิตปกติเฉกเช่นในอดีต พวกเขา มักพูดกันเสมอว่า การไม่ได้ปลูกผีนั้น คือสภาวะการณ์แบบ “กลิ้งติเซอร์” ที่นำพามาซึ่งความทุกข์ ความเดือดร้อนและไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติ

ในแง่นี้ ตำนานเรื่องดินแดนผีของชาวเมืองบ้านแทนธรรมสำหรับกลุ่มคนสูงวัยที่เล่าเปรียบเทียบออกมาจึงเป็นภาพที่สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของพวกเขาต่อสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมเพื่อพยายามสื่อสารความหมายและแสดงอารมณ์ความรู้สึกของพวกเขาในสถานการณ์ที่กำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการยกเลิกการปลูกผี แต่การเปรียบเทียบตำนานเรื่อง “กลิ้งติเซอร์” หรือดินแดนผีของชาวเมืองในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่กลับไม่สามารถสื่อสารกับลูกหลานชาวเมืองต่างวัยเพื่อให้กลายเป็นความทรงจำร่วมกันได้ ในแง่นี้ การถ่ายทอดเรื่องเล่าผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการสร้างความทรงจำร่วมของชุมชนบ้านแทนธรรมจึงเกิดการสะดุดหยุดลง จะพบว่า ในกลุ่มคนรุ่นใหม่ของชุมชนเมืองบ้านแทนธรรม เข้าใจความหมายของคำว่า “กลิ้งติเซอร์” แบบใดก็ได้เชื่อมโยงกับผีเหมือนดังกลุ่มคนสูงวัย กลุ่มคนรุ่นใหม่เข้าใจเพียงว่า “กลิ้งติเซอร์” คือ ดินแดนที่มีผีคอยทำร้ายมนุษย์

เด็กเล็ก ๆ ในชุมชนมักได้ยินเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีปดกั้งและดินแดนกั้งติเซอร์อยู่เสมอ แต่พวกเขาเหล่านั้นไม่อาจสื่อสารความหมายตามที่คนเฒ่าคนแก่รับรู้และแสดงอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดออกมาผ่านเรื่องเล่าเหล่านั้น ทุกครั้งที่เด็ก ๆ ได้ยิน “ปดกั้ง” และ “กั้งติเซอร์” พวกเขารู้สึกแต่เพียงการกลัวผีร้ายและรู้เพียงว่า หากเด็กคนใดทำตัวไม่ดี ผีปดกั้งจากดินแดนผีจะมาทำร้ายคนทำตัวไม่ดี ทำให้เด็ก ๆ ขว้างไม่กล้าทำในสิ่งนั้น อย่างไรก็ตาม ด้วยเพราะการไม่สามารถสื่อสารอารมณ์ความรู้สึกและสร้างความทรงจำร่วมกันของชาวม้งผ่านการเล่าเรื่อง “กั้งติเซอร์” ได้ อย่างสำเร็จ จึงทำให้คนม้งรุ่นใหม่กับคนม้งรุ่นเก่าจดจำและมีภาพความทรงจำเกี่ยวกับผีนคนละชุดในความหมายที่แตกต่างกัน

ในปัจจุบันชาวม้งคนรุ่นใหม่บ้านแทนธรรมที่ไปเรียนหนังสือในเมือง เมื่อกลับถึงบ้านมักพูดว่า “คนติดยาฝิ่น เป็นคนไม่ดี” หรือ “หมอยาปลูกฝิ่นแล้วบอกว่าใช้เป็นยา ก็เพราะว่าพวกเขาติดฝิ่นมากกว่า แต่หาซื้ออ้างว่าใช้เป็นยาตามความรู้พื้นบ้านดั้งเดิม” คนรุ่นใหม่ยังวิพากษ์วิจารณ์ว่า หากนำเงินที่ซื้อฝิ่นไปให้ลูกหลานได้เรียนหนังสือ หรือซื้อเครื่องเรียนให้ลูกหลานได้เรียน จะดีเสียกว่าเอาเงินไปซื้อฝิ่น ขณะที่คนสูงวัยกลับอธิบายในมิติที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะการยังยึดโยงตัวเองอยู่กับภาพความอุดมสมบูรณ์ของความมั่นคงในชีวิตจากไร่ฝิ่น

ในแง่นี้ อาจบอกได้ว่า ความทรงจำทางสังคมของคนม้งรุ่นเก่ากับคนม้งรุ่นใหม่ในชุมชนม้งบ้านแทนธรรมกลับมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ที่ไม่สามารถถ่ายทอดจากรุ่นปู่ย่าสู่รุ่นลูกหลานได้ในปัจจุบัน จะเห็นว่าในความทรงจำร่วมของกลุ่มชาวม้งผู้สูงวัยบ้านแทนธรรมนั้น เป็นภาพความทรงจำร่วมกันของการโยกย้ายภาพชีวิตที่สมบูรณ์ในอดีต ความอุดมสมบูรณ์และอิสระเสรีภาพที่พึงได้รับจากฝิ่นในการที่จะเปลี่ยนฝิ่นเป็นเงิน และเลือกที่จะดำเนินวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างไม่เดือดร้อน ขณะที่ชาวม้งรุ่นใหม่มีความทรงจำต่อฝิ่น ในความพยายามที่จะปฏิเสธและหนีไปจากฝิ่น เพราะภาพฝิ่นคือภาพของยาเสพติด เป็นสิ่งที่สังคมรังเกียจโดยมีอัตลักษณ์ชาวม้งถูกผูกติดเอาไว้อย่างแน่นหนา

การไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างความทรงจำทางสังคมของชุมชนที่กระทำผ่านการถ่ายทอดบอกเล่าตำนาน เรื่องเล่า ฯลฯ ได้ชี้ให้เห็นสิ่งที่น่าสนใจสามประการคือ

ประการแรก ได้ชี้ให้เห็นว่า ความทรงจำทางสังคมของกลุ่มชนหนึ่งๆ สามารถจำแนกแยกย่อย (Differentiate) ออกไปได้เสมอ ไม่จำเป็นต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแต่ละกลุ่มชนเสมอไป หากแต่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่แต่ละกลุ่มแต่ละวัยจะมีประสบการณ์ร่วมกัน มีโลกแห่งการเรียนรู้ที่เหมือนหรือแตกต่างกัน มีกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชนที่เข้มแข็งหรือ

เสื่อมคลายลงจนไม่สามารถใช้วัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและไม่สามารถสืบทอดได้อย่างมีพลัง

ประการที่สอง การที่ชาวม้งโดยเฉพาะชาวม้งรุ่นใหม่มีภาพฝันและความทรงจำเกี่ยวกับฝันในอีกทางหนึ่ง เป็นเพราะ "ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์" ซึ่งเป็นการหลอมรวมความชอบธรรมของพลังทางเศรษฐกิจและการเมืองผ่านกลไกของรัฐ เช่น ระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ ชุดความรู้ จนกลายเป็น "อำนาจสัญลักษณ์" (Swartz, 1997 : 87-90) ที่รัฐและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำใช้กระทำต่อกลุ่มผู้ด้อยอำนาจอย่างชาวม้ง โดยรัฐสามารถสถาปนาอำนาจของตนลงไปในระดับจิตสำนึกของกลุ่มผู้ถูกครอบงำอย่างชาวม้งได้สำเร็จ ให้ยอมรับในภาพตัวแทน นิยามความหมายและชุดความรู้ของรัฐที่กระทำในระดับจิตสำนึกต่อชาวม้ง ซึ่งมองเห็นได้จากการไม่ประสบความสำเร็จของกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมผ่านการถ่ายทอดตำนานเรื่องเล่าของชาวม้งสู่ลูกหลาน ซึ่งในแง่นี้ รัฐไม่เพียงแต่ประสบผลสำเร็จในการทำให้สังคมภายนอกเชื่อและยอมรับต่อวาทกรรมอย่างไม่ต้องสงสัยเท่านั้น แต่ยังประสบผลสำเร็จในการทำให้คนม้งรุ่นใหม่เชื่อและยอมรับต่อวาทกรรมครอบงำด้วยเช่นกัน

ประการที่สาม การไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างความทรงจำทางสังคมเกิดขึ้นจากเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในบริบทความสัมพันธ์ของกลุ่มคนภายในชุมชนที่แตกต่างกันในแต่ละรุ่นแต่ละวัยและความสัมพันธ์ของชุมชนกับโลกภายนอก การที่ชาวม้งคนรุ่นใหม่ออกไปเรียนรู้โลกภายนอกผ่านระบบการศึกษาของรัฐมากกว่าการเรียนรู้ในระบบวัฒนธรรมของตนได้ทำให้ชาวม้งคนรุ่นใหม่ใช้เวลาอยู่กับโลกภายนอกและเริ่มเรียนรู้วัฒนธรรมของตนเองน้อยลง นอกจากนี้ เงื่อนไขของประสบการณ์และความทุกข์ยากลำบากของคนแต่ละรุ่นแต่ละวัยที่แตกต่างกันทำให้การรับรู้เรื่องราว อารมณ์ความรู้สึกของแต่ละรุ่นแต่ละวัยแตกต่างกันไปด้วย

ดังนั้น นอกเหนือจากความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่รัฐได้สถาปนาลงในระดับจิตสำนึกของชาวม้งแล้ว การไม่ประสบความสำเร็จของการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของชาวม้งต่อลูกหลานยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์การเรียนรู้ของชาวม้งแต่ละรุ่นวัยและการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่แตกต่างกันด้วย (Gupta & Furguson, 1999 : 19-25)

6.4 เงื่อนไขการตอบโต้กับอัตลักษณ์อันหลากหลายของชาวม้ง

ด้วยเพราะในด้านหนึ่ง "อำนาจเชิงสัญลักษณ์" ที่รัฐและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำสร้างขึ้นและสถาปนาอำนาจของตนผ่านระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจและการเมืองได้ทำให้เกิดความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ครอบงำสังคมใหญ่และกลุ่มชาวม้งในระดับจิตสำนึก ทำให้อัตลักษณ์

ชาวม้งมีลักษณะเป็นแก่นสารนิยม ด้วยการถูกขนานนามว่าเป็นใคร ทำอะไร/อย่างไรในบริบทเงื่อนไขของยุคสมัยและกาลเวลา ดังเช่น การนำเสนอภาพชาวม้งกับการเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในบริบทที่ผิดกฎหมาย การนำเสนอภาพชาวม้งทำลายความมั่นคงในบริบทความขัดแย้งทางการเมือง การนำเสนอภาพชาวม้งกับการทำลายป่าในบริบทการแย่งชิงทรัพยากร ทำให้ชาวม้งตกอยู่ภายใต้กระบวนการกักขังจากภาพลักษณ์ดังกล่าว ขณะที่อีกด้านหนึ่ง ประสบการณ์การเรียนรู้จากโลกภายนอกที่แตกต่างกันของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมม้ง ความแตกต่างทั้งในแง่ชนชั้น (Class) และรุ่นวัย (Generation) ชาวม้งในกลุ่มผู้มีฐานะระดับต่างๆ ในแต่ละรุ่นแต่ละวัยของสังคมม้งได้ทำให้เกิดความแตกต่างหลากหลายต่อการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์จากภาพลักษณ์ชุดนิยามความหมายและความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้น

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า เงื่อนไขสำคัญของชาวม้งในการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ คือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในฐานะโครงสร้าง (Structure) ที่รัฐสถาปนาอำนาจของตนผ่านระบบการศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองลงสู่ระดับจิตสำนึกของคนทั่วไปและโดยเฉพาะชาวม้งด้วย กับชาวม้งในฐานะมนุษย์ (Agency) ที่มีความแตกต่างหลากหลายจากประสบการณ์การเรียนรู้ ชนชั้น รุ่นวัย อย่างเช่น ชาวม้งในแต่ละรุ่นแต่ละวัยระหว่างผู้ใหญ่กับชาวม้งวัยเด็กและคนรุ่นใหม่ ชาวม้งแต่ละชนชั้นอย่างชาวม้งผู้มีฐานะกับชาวม้งยากจนต่างนิยามอัตลักษณ์และความเป็นตัวตนต่อการกักขังอัตลักษณ์ด้วยภาพลักษณ์ที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่แตกต่างกันและความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่เข้าสู่ระดับจิตสำนึกของแต่ละกลุ่ม

โดยเงื่อนไขดังกล่าว ทำให้สามารถแบ่งกลุ่มชาวม้งออกเป็น 3 กลุ่มได้ดังนี้

กลุ่มแรก ชาวม้งกับนิยามความเป็นม้งบนวิถีคิดเรื่องวิถีวัฒนธรรมพื้นแบบเดิม กลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวม้งรุ่นผู้ใหญ่วัยชราที่ผูกพันกับความรู้และวิถีวัฒนธรรมพื้นมายาวนาน ได้หล่อหลอมความเป็นตัวตน ความเป็นชาติพันธุ์ม้งเข้ามาเป็นอัตลักษณ์ของตน เมื่อภาพลักษณ์พื้นถูกทำให้กลายเป็นภาพด้านลบ ซึ่งแตกต่างไปจากประสบการณ์ความรู้ของตนบนพื้นฐานวิถีวัฒนธรรม ขณะที่ประสบการณ์จากภายนอกและความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ไม่สามารถหยั่งรากลึกลงในชาวม้ง กลุ่มนี้ ชาวม้งรุ่นผู้ใหญ่วัยชราจึงแสดงปฏิกิริยาตอบโต้อันหลากหลายต่อภาพลักษณ์ดังกล่าว อย่างเช่น การตอบโต้ในวิถีปฏิบัติของหมอยาพื้นบ้าน หมอผีพื้นบ้าน การดื้อแพ่งปลูกฝิ่นเป็นยา การเปลี่ยนรูปแบบในการปลูกฝิ่น หรือการเบี่ยงเบี่ยงดินแดนฝิ่นกับชีวิตที่ไม่มั่นคงจากการไม่ได้ปลูกฝิ่น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐได้ทำให้การจัดวางความสัมพันธ์ของชาวม้งกลุ่มนี้ไม่มีทางเลือกในการแสดงออกมากนัก แม้ว่า ชาวม้งกลุ่มนี้จะทำการตอบโต้ แต่การตอบโต้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับตนเพื่อต่อสู้ในนิยามความหมายผืนแบบเดิมได้

กลุ่มที่สอง ชาวม้งกับนิยามความเป็นม้งที่หนีไปจากผืน โดยส่วนใหญ่เป็นชาวม้งคนรุ่นใหม่ที่เลือกกลมกลืนไปกับการสร้างความจริงของรัฐจากชุดวาทกรรมหลักที่นิยามความหมายอัตลักษณ์ชาวม้งจากชุดความรู้ต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้น เช่น การยอมรับว่าผืนเป็นยาเสพติดตามนิยามความหมายของรัฐ และการยอมรับการพัฒนา

สำหรับชาวม้งคนรุ่นใหม่กลุ่มนี้ ในด้านหนึ่ง กระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้จากวิถีวัฒนธรรมของชาวม้งเกิดความลึกลับขัดแย้งและสะดุดช่วงขาดตอน ส่วนอีกด้านหนึ่ง ชาวม้งรุ่นใหม่ได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้จากโลกภายนอก จากการเข้าสู่ระบบการศึกษา การออกไปจากระบบการผลิตแบบเดิม และการประสบความสำเร็จจากการงานอาชีพใหม่ๆ ระบบการศึกษาและการเข้าสู่ระบบการทำงานในเมืองใหญ่ได้ตอกย้ำให้ชาวม้งคนรุ่นใหม่ซึมซับรับเอาอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่รัฐสร้างขึ้นผ่านระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจการเมืองมากขึ้น ทำให้ประสบการณ์และการเรียนรู้ของชาวม้งรุ่นใหม่แตกต่างไปจากคนรุ่นเก่าก่อนอย่างสิ้นเชิง

การที่ชาวม้งรุ่นใหม่ต้องการเลิกปลูกฝิ่นและปฏิเสธตัวเองไปจากผืนในปัจจุบัน อาจหมายถึงความต้องการยุติการเชื่อมโยง “ความเป็นตัวตน” หรือ อัตลักษณ์ของชาวม้งกับผืนในรูปแบบเดิมตามวิถีวัฒนธรรมเดิม แต่ไม่ได้หมายถึง การยุติความเป็นม้ง หากแต่ชาวม้งรุ่นใหม่ได้สร้างและนิยามความหมายอัตลักษณ์และความเป็นม้งขึ้นมาในสถานการณ์ใหม่ๆ จากประสบการณ์และการเรียนรู้ในโลกใหม่ๆ ของตนและการเผชิญหน้ากับความสัมพันธ์ของรัฐ

การที่ชาวม้งรุ่นใหม่เชื่อมโยงอัตลักษณ์ของชาวม้งเข้ากับระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ การเมือง เพื่อทำให้ความเป็นม้งหมายถึง “ผู้มีการศึกษา” หรือ “ผู้ประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจ” “ผู้ที่ได้รับการนับหน้าถือตาจากการงานอาชีพ” คือ การเชื่อมโยงความเป็นม้งเข้ากับบทบาทอื่นๆ ที่สังคมภายนอกให้การยอมรับ โดยชาวม้งกลุ่มนี้เชื่อว่า การรับบทบาทที่สังคมยอมรับเหล่านี้มานิยามอัตลักษณ์ความเป็นม้งขึ้นมาใหม่จะสามารถลบภาพลักษณ์ด้านลบเดิมๆ ของชาวม้งไปได้

กลุ่มสุดท้าย ชาวม้งกับการไม่นิยามความเป็นม้งกับผืนในทางใดทางหนึ่ง โดยส่วนใหญ่เกิดขึ้นในกลุ่มชาวม้งวัยกลางคนที่ม่ประสบการณ์การเรียนรู้จากวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมไปพร้อมๆ กับประสบการณ์การเรียนรู้จากโลกภายนอก กลุ่มนี้เลือกที่จะไม่ยอมรับและไม่ตอบโต้ต่อ

กระบวนการกักขังอัตลักษณ์ของรัฐจากภาพลักษณ์ของผืนและยาเสพติด แม้ว่าจะเข้าไปมีประสพการณ์การเรียนรู้ในระบบการศึกษา การงานอาชีพ รับรู้ความหมายผืนกับภาพลักษณ์ยาเสพติดของรัฐ แต่ประสบการณ์การเรียนรู้จากรุ่นพ่อแม่ และในวัยเด็กที่เติบโตมากับวิถีวัฒนธรรมผืนได้ทำให้คนกลุ่มนี้เลือกที่จะไม่ยอมรับนิยามความเป็นม้งกับผืนจากรัฐ แต่ก็ไม่ได้ตอบได้ในขณะเดียวกัน

ในแง่นี้ อาจด้วยเหตุผลที่ว่า ประสบการณ์การเรียนรู้ของชาวม้งกลุ่มนี้ได้ผ่านประวัติศาสตร์ของการต่อสู้และการต่อรองกับรัฐมายาวนาน จากการเข้าร่วมกับรัฐในการต่อสู้กับพคท., การเป็นพคท.แล้วตัดสินใจกลับเข้าสู่เส้นทางพัฒนาและเริ่มปรับเปลี่ยนตัวเองในทางเศรษฐกิจ กลุ่มนี้ไม่ได้ถูกรวบงำจากอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่รัฐสร้างขึ้นมากนัก แต่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านประวัติศาสตร์ระหว่างชาวม้งกลุ่มนี้กับรัฐกลับทำให้ชาวม้งกลุ่มนี้เลือกเข้าเป็นสมาชิก "ชุมชนในจินตนาการของรัฐ" ในบางด้าน เช่น การยอมรับการพัฒนาขณะที่ปรับกฎเกณฑ์ทางสังคมเกี่ยวกับผืน การสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของชุมชนให้เป็นชุมชนปลอดยาเสพติด ซึ่งเป็นไปภายใต้ความหมายของรัฐพร้อมๆ กับการรักษากฎเกณฑ์ประเพณีบางด้านเกี่ยวกับผืนของชุมชนเอาไว้ ชาวม้งกลุ่มนี้จัดวางความสัมพันธ์ของตัวเองตามประสบการณ์การเรียนรู้จากทั้งสองด้าน และเลือกที่จะไม่นิยามความเป็นม้งกับผืนไปในด้านใดด้านหนึ่ง

จากข้อมูลการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งและเงื่อนไขของการตอบโต้ดังกล่าวได้สะท้อนนัยสำคัญในประเด็น "อัตลักษณ์" ความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnic Identities) ของชาวม้งใน 2 ประเด็น ได้แก่

ประเด็นแรก อัตลักษณ์ของชาวม้ง หรือ ความเป็นม้ง ไม่ได้ถูกผูกขาดโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอไป ไม่ว่า ระหว่างชาวม้งคนรุ่นเก่า ชาวม้งรุ่นใหม่ ชาวม้งกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือแม้แตรัฐ กลุ่มวัฒนธรรมครอบงำต่างก็ไม่สามารถสร้างหรือกำหนดนิยามความหมายของอัตลักษณ์เป็นแบบใดแบบหนึ่งได้ ดังเช่น การไปกำหนดอัตลักษณ์ชาวม้งให้มีภาพของผืนกับยาเสพติด ภาพผู้ทำลายความมั่นคง ภาพของคนโกง ไร้การศึกษา สกปรกของรัฐและวาทกรรมครอบงำ เป็นต้น แต่ "อัตลักษณ์" ความเป็นม้งกลับเป็นการสร้างขึ้น (Construct) และสามารถถูกสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruct) ให้มีความหลากหลายและซับซ้อน มีความเลื่อนไหลและเปลี่ยนแปลงเพื่อใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อรอง (Gupta & Ferguson, 1999 : 205) และนำเสนอตัวเองที่เลื่อนไหลไปตามเงื่อนไข สภาพการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น การสร้างภาพลักษณ์ชาวม้งในมุมมองวาทกรรมครอบงำให้อัตลักษณ์ของชาวม้งกลายเป็นผู้ทำลายป่า ขณะที่ชาวม้งได้พยายามสร้างอัตลักษณ์ความเป็นม้งไปเชื่อมโยงกับบทบาทที่ได้รับการยอมรับจากสังคมวงกว้าง

เช่น การสร้างความก้าวหน้าในการทำงานอาชีพ ความก้าวหน้าในการศึกษา, การประชุมชนให้กลายเป็นชุมชนปลอดภัยเสถียร, การสร้างระบบการผลิตใหม่ตามแนวทางการพัฒนา ซึ่งแม้ว่าจะเป็นเงื่อนไขอันจำกัดในการสร้างความหลากหลายของพันธุ์พืชเพื่อเป็นอาหาร แต่ชาวม้งสามารถปรับและสร้างขึ้นใหม่ได้ด้วยความรู้เดิมและเรียนรู้จากความรู้ใหม่ๆ ในเงื่อนไขอันจำกัดเหล่านั้นได้

ประเด็นที่สอง อัตลักษณ์ความเป็นม้งไม่อาจถูกมองเป็นหนึ่งเดียวเป็นกลุ่ม "ชนเผ่า" ม้งใดๆ เนื่องจากข้อมูลพบว่า ภายในกลุ่มชาวม้งกลับมีความหลากหลายและความซับซ้อนของกลุ่มคนอันหลากหลายที่มีความแตกต่างขัดแย้งกัน โดยขึ้นอยู่กับความเป็นชนชั้น รุ่นวัย ประสบการณ์การเรียนรู้ สภาพการณ์และผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มแต่ละรุ่นแต่ละคนในสังคมม้ง อย่างเช่น การพยายามหนีไปจากผืนของวัยรุ่นม้ง คนรุ่นใหม่กับภาพความอุดมสมบูรณ์ของไร่นาในความคิดของชาวม้งคนแก่เฒ่า ทำให้การเลือกแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ การเลือกแสดงอัตลักษณ์ความเป็นม้งแตกต่างกันไปด้วย เป็นต้น

ดังนั้น อัตลักษณ์ของชาวม้งไม่อาจมองเป็นหนึ่งเดียวในลักษณะความเป็นม้งที่ถูกกำหนดเป็นอัตลักษณ์แบบ "ชนเผ่า" ดังเดิมที่มีแบบเฉพาะเจาะจง แต่อัตลักษณ์ของชาวม้งควรจะมีหลากหลายจาก "ชีวิต" ที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นภายในสังคมม้ง ดังนั้น การทำความเข้าใจต่อสังคมม้งจำต้องเข้าใจความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ภายในสังคมม้งที่มีพลวัต ความหลากหลายและความซับซ้อนที่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์การเรียนรู้ รุ่นวัย เงื่อนไข สภาพการณ์ และผลประโยชน์ของกลุ่มคนต่างๆ ภายในกลุ่มชาวม้ง

6.5 สรุป

ในบริบทที่อุดมการณ์รัฐชาติและสถานะของรัฐถูกท้าทายด้วยกระแสความคิดเรื่องสิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชนและการเมืองนิเวศในเวทีทางเศรษฐกิจการเมืองระดับโลก กระแสความคิดเหล่านี้ได้เชื่อมโยงความเป็นชาติพันธุ์และการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับกลุ่มผู้ด้อยกว่าในการต่อรองต่อการครอบงำของรัฐ บริบทเช่นนี้เองได้เปิดช่องว่างให้แก่ชาวม้งได้แสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ดังกล่าว โดยปฏิกิริยาที่ชาวม้งได้แสดงออก แบ่งออกเป็น การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขัง กับ การปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ

โดยการตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งด้วยภาพลักษณ์ต่างๆ ชาวม้งเลือกตอบโต้ต่อภาพลักษณ์ชาวม้งกับผืนซึ่งเป็นยาเสพติดใน 2 ระดับ คือ ระดับแรก เป็นการตอบโต้ระดับชุมชน ได้แก่ หมอยาพื้นบ้านกับการการวิพากษ์วิจารณ์รัฐและวาทกรรมครอบงำ, การตีความเรื่องฝิ่นกักขังใหม่ของหมอผีพื้นบ้าน และการดื้อแพ่งเพิกเฉยในการใช้ผืนเป็นยาของชาว

บ้าน กับระดับที่สอง เป็นการตอบโต้ระดับปัจเจก ได้แก่ การปฏิเสธอำนาจรัฐด้วยการประท้วง ประชันทดตัวอย่างของหญิงม้ายากจน

ส่วนการปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำเป็นการเลือกปรับเปลี่ยน กับภาพลักษณ์บางภาพที่กักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งเอาไว้ ดังเช่น ภาพลักษณ์ชาวม้งกับฝิ่น-ยาเสพติด ซึ่งชาวม้งในระดับชุมชนเลือกปรับเปลี่ยนด้วยการสร้างภาพ "ชุมชนปลอดยาเสพติด" ขึ้น มีการปรับกฎเกณฑ์ภายในชุมชน กฎเกณฑ์ทางสังคมและจำแนกแยกแยะยาเสพติดบางประเภท ออกจากกันโดยเฉพาะการจำแนกยาบ้าออกจากฝิ่น ส่วนการปรับเปลี่ยนต่อภาพลักษณ์การทำลายป่านั้นเกิดขึ้นในระดับชุมชน โดยชาวม้งทำการเจรจาต่อรองและยกเหตุผลในประเด็นที่ถูกกล่าวหาขึ้นกล่าวได้ เช่น การอ้างความเป็นสีเขียวของสวนไม้ผลเทียบเท่ากับสวนป่าของกรมป่าไม้

ขณะที่การเลือกปรับเปลี่ยนต่อภาพลักษณ์ 3 ภาพลักษณ์ที่ทับซ้อนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวม้งในสายตาของคนทั่วไปเกิดขึ้นใน ระดับกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวม้งคนรุ่นใหม่ และชาวม้งวัยกลางคนบางกลุ่มที่มีฐานะ มีศักยภาพในการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของชาวม้งให้กลายเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจ และผู้ประสบความสำเร็จทางการศึกษา-อาชีพใหม่ รวมไปถึงกลุ่มชาวม้งผู้มีฐานะสามารถปรับระบบการผลิตแบบใหม่ตามแนวทางของรัฐให้มีความหลากหลายของพืชพันธุ์ด้วยความรู้ดั้งเดิมและการเรียนรู้จากประสบการณ์ใหม่ภายใต้เงื่อนไขใหม่ จนชาวม้งสามารถเป็นกลุ่มชนบนภูเขาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีในระดับต้นๆ แต่การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจของชาวม้งมักเกิดขึ้นในกลุ่มชาวม้งผู้มีฐานะมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ด้วยเพราะมีทุนทางเศรษฐกิจมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการที่ชาวม้งแสดงออกต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ โดยเฉพาะการตอบโต้ที่นั้นไม่สามารถกระทำได้อย่างสำเร็จผลเสมอไป เพราะการตอบโต้ไม่ได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวม้งกับกลุ่มวาทกรรมครอบงำได้ จะพบว่า เกิดความลักลั่นขัดแย้งในการตอบโต้ของชาวม้ง ที่เห็นได้จากกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากความทรงจำทางสังคมของชาวม้งไม่สามารถกระทำได้อย่างสำเร็จ ทำให้คนม้งรุ่นเก่ากับคนม้งรุ่นใหม่ในชุมชนม้งบ้านแพนธรรมมีความทรงจำเกี่ยวกับภาพฝิ่นที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างภาพความทรงจำของคนม้งรุ่นเก่าที่โหยหาชีวิตอันสมบูรณ์ที่พึงได้รับจากฝิ่นและการเลือกดำเนินชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ขณะที่ชาวม้งรุ่นใหม่มีความทรงจำต่อฝิ่นในความพยายามที่จะปฏิเสธและหนีไปจากฝิ่น เพราะภาพฝิ่นคือภาพของยาเสพติดที่สังคมรังเกียจโดยมีอัตลักษณ์ชาวม้งถูกผูกติดเอาไว้อย่างแน่นหนา

การที่ชาวม้งโดยเฉพาะชาวม้งรุ่นใหม่มีภาพฝันและความทรงจำเกี่ยวกับฝันในอีกทางหนึ่งเป็นเพราะความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่รัฐได้สร้างขึ้นจากอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญของการตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ของชาวม้ง ขณะที่เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ประสบการณ์การเรียนรู้ ความแตกต่างทางชนชั้น รุ่นวัยของชาวม้งแต่ละกลุ่ม ทำให้การตอบโต้และการสร้างอัตลักษณ์เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย

ในแง่นี้ การแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งแต่ละกลุ่มแต่ละระดับได้สะท้อนประเด็น "อัตลักษณ์" ความเป็นชาติพันธุ์ของชาวม้งว่า อัตลักษณ์ความเป็นม้งไม่ได้ถูกผูกขาดโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่า ชาวม้งรุ่นเก่า รุ่นใหม่ หรือรัฐ กลุ่มวัฒนธรรมครอบงำ ให้มีนิยามความหมายของอัตลักษณ์เป็นแบบเดียว แต่ความเป็นม้งสามารถสร้างขึ้นใหม่ให้มีความหลากหลายซับซ้อน มีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนผ่านเพื่อใช้เป็นยุทธวิธีต่อรองในการนำเสนอตัวเองที่เคลื่อนไหวไปตามเงื่อนไข สถานการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้อัตลักษณ์ความเป็นม้งไม่อาจถูกมองเป็นหนึ่งเดียวแบบเป็นกลุ่ม "ชนเผ่า" ม้ง เพราะภายในกลุ่มชาวม้งกลับมีความหลากหลายและความซับซ้อนของกลุ่มคนอันหลากหลายที่แตกต่างกันระหว่างชนชั้น รุ่นวัย ประสบการณ์การเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มแต่ละรุ่นในสังคมม้ง ดังนั้น การมองอัตลักษณ์ของชาวม้งจะต้องมีความหลากหลายจาก "ชีวิต" ที่หลายหลากภายในสังคมม้งด้วยกันเอง การทำความเข้าใจต่อสังคมม้งจำต้องเข้าใจความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ภายในสังคมม้งที่มีพลวัต ความหลากหลายและความซับซ้อนที่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์การเรียนรู้ รุ่นวัย เงื่อนไข สถานการณ์และผลประโยชน์ของกลุ่มคนต่างๆ ภายในสังคมม้งด้วย